

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Мотивація навчання історії засобами музики»

Студентки II курсу, групи СОІз-21м
Напряму підготовки (спеціальності)
014 Середня освіта (Історія)
ОР «Магістр»

Горганюк Оксани Василівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Дрогомирецька Людмила Романівна

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

м. Івано-Франківськ - 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Горганюк О. В. Мотивація навчання історії засобами музики. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. 81 с.

У дипломній роботі окреслено поняття *мотивації* та її ролі у навчальному процесі. Охарактеризовано музичні твори як ефективний засіб мотивації на уроках історії за допомогою яких можливо розвивати громадянську, естетичну та аксіологічну компетентності. Проаналізовано готовність вчителів до естетизації навчально-виховного процесу. Частково розглянуто дослідження українських патріотичних творів та запропоновано власні методичні рекомендації стосовно підбору музичних композицій, які відповідають тематиці уроків історії для застосування на різних етапах уроку, зокрема на етапі мотивації.

Ключові слова: мотивація, громадянська компетентність, естетизація, інтеграція, методи, прийоми.

ABSTRACT

Horhaniuk O. V. Motivation for learning history through music. Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2023. 81 p.

The thesis outlines the concept of motivation and its role in the educational process. Musical works are characterized as an effective means of motivation in history lessons, with the help of which to develop civic, aesthetic and axiological competence. The readiness of teachers to aestheticize the educational process was analyzed. We partially consider the research of Ukrainian patriotic works and offer our own methodological recommendations for the selection of musical compositions that consider the subject of history lessons for use at various stages of the lesson, in particular at the stages of motivation.

Keywords: motivation, civic competence, aesthetization, integration, methods, technology.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ	8
1.1. Мотивація як потужний засіб для опанування нових компетентностей.....	8
1.2. Формування основних компетентностей в учнів на уроках історії.....	15
1.3. Громадянська компетентність як ключова складова розвитку громадянина в суспільстві.....	21
1.4. Ідея естетизації навчання як важлива складова компетентнісного підходу.....	29
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ МУЗИКИ В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ	36
2.1. Українські патріотичні музичні твори: сучасні дослідження	36
2.2. Музичне мистецтво як засіб формування громадянської компетентності на уроках історії.....	41
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОГО КОНТЕНТУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	47
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність. Життя людини постійно супроводжується історичними та суспільними подіями, які впливають на формування особистості. Все, що відбувається навколо, впливає на наше сприйняття світу, наші знання та розуміння. Історія, що творилася століттями і виткана поколіннями, несе великий обсяг інформації і є важливим ресурсом. Сучасна школа використовує цей дорогоцінний досвід для навчання учнів, розвиваючи не лише їхні знання та інтелект, але й сприяючи формуванню соціальної свідомості, громадянської позиції та культурного розвитку - це основа для майбутньої дорослої особистості.

Звичайно, вивчення історії - це захоплива подорож у минуле, де кожен урок відчувається як мандрівка у часі. Учитель може значно підвищити зацікавленість учнів у предметі та покращити засвоєння матеріалу завдяки власному прикладу ентузіазму і глибокого інтересу до предмету, що завжди буде заохочувати та підтримувати інтерес до вивчення історії.

Інформація, яка подається за допомогою цікавих та оригінальних методів, особливо через використання музики, не лише залишає враження учневі, але й сприяє кращому усвідомленню матеріалу. Фахівці з психології стверджують, що інформація, яка супроводжується емоціями, краще засвоюється. Отже, використання на уроках навчальних засобів, які викликають емоції, може сприяти більш ефективному засвоєнню матеріалу. Це можуть бути, наприклад, музика та музичні елементи, які пов'язані з тематикою уроку та допомагають закріпити враження від вивченого матеріалу.

Існує багато висловлювань та досліджень, що розглядають вплив музики на свідомість і засвоєння інформації. Наприклад, слова Г.Сковороди про те, що любов до науки спонукає до постійного навчання, навіть якщо ззовні це може видаватися бездіяльністю, або вислів А.Франса про мистецтво пробуджувати цікавість інтересу в молодих душах і задовольняти їх. Ці висловлювання підтверджують думку про те, що мотивація в навчанні

приносить більше користі та позитивних результатів. Вчитель, окрім знання свого предмета, повинен вміти зацікавлювати та мотивувати учнів до вивчення матеріалу. Брак наукових досліджень з методики використання музики на уроках історії робить дослідження на цю тему досить актуальним.

Отже, важливість цієї проблеми та необхідність її подальшого вивчення стали основою для визначення теми дослідження про вплив музики на мотивацію вивчення історії".

Об'єкт дослідження – мотивація до навчання як педагогічна проблема.

Предмет дослідження – мотивація навчання історії засобами музики.

Мета дослідження – визначити особливості мотивації та формування компетентностей учнів засобами музики на уроках історії.

На основі мети, було визначено наступні завдання для проведення дослідження:

- визначити сутність понять "мотивація" і "компетентності" та їх вплив на формування уроку;
- дослідити шляхи формування громадянської компетентності;
- розкрити особливості використання музичного мистецтва як інструменту у розвитку громадянських компетентностей під час вивчення історії;
- проаналізувати готовність вчителів до естетизації навчально-виховного процесу;
- охарактеризувати сучасні дослідження українських патріотичних творів;
- запропонувати практичні поради з вибору музичних композицій, які відповідають тематиці уроків історії.

Стан наукової розробки. Питання мотивації навчання цікавило багатьох дослідників з різних галузей науки. У педагогіці і психології освіти працювали А. Маслоу, Й. Песталоцці, Дж. Дьюї, Л. Виготський. Серед українських дослідників питання мотивації навчання вивчали такі вчені, як В. Сухомлинський, Т. Бланк, С. Канюк О. Пометун та ін. Кожен з них працював над

різними аспектами мотивації в навчанні, досліджуючи вплив психологічних, педагогічних та соціальних чинників на мотивацію до навчання. Над темою формування національної свідомості працювали такі науковці, як І. Бех, М. Бабкіна, О. Вишневський, Н. Голуб.

Також значну увагу ролі музики у формуванні естетичного й духовного компонентів національної свідомості приділили І. Соневицький, І. Зязюн Г. Дем'ян, Р. Крамар, Н. Шаварська.

Таким чином, при наявності джерел, у яких окремо розглядаються аспекти мотивації до навчання, вплив музичного мистецтва та культури народу, проте дослідження, спрямовані на з'ясування мотивації у навчанні історії засобами музики, ще не були проведені. Також відсутня увага до розгляду впливу музичних засобів на формування громадянської компетентності під час уроків історії та громадянської освіти.

Методи дослідження. З метою позитивної реалізації завдань магістерської роботи застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: індукції та дедукції – для узагальнення та диференціації теоретичного матеріалу, моделювання та спостереження – для розробки ефективних методичних рекомендацій і прийомів використання музичного констенту на уроках історії.

Наукова новизна дослідження полягає у описі використання музичних джерел на уроках історії, зокрема під час проведення мотиваційного етапу уроку з метою емоційного залучення, розвитку громадянської та культурної компетентностей в учнів.

Практичне значення отриманих результатів магістерської роботи полягає у тому, що її результати можуть бути використані вчителями історії та суспільствознавчих дисциплін для більш ефективної підготовки і проведення уроків, збагаченню методичного інструментарію. Методи та прийом, описані в магістерській роботі були апробовані під час проходження педагогічної

практики в школі на уроках історії та асистентської практики в університеті на семінарському занятті з предмету «Дидактичні ігри на уроках історії».

Апробація результатів дослідження: робота апробована на онлайн-конференції «Пріоритети в освіті: мотивація до навчання», а також під час асистентської виробничої (педагогічної) практики протягом вересня-жовтня 2023 р.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, 3-х розділів (63 с.), висновків, списку використаних джерел (62 найменування) і 4-х додатків.

РОЗДІЛ 1. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ

1.1. Мотивація як потужний засіб для опанування нових компетентностей.

Сучасне суспільство представляє собою постійно структуру, що постійно змінюється та розвивається. Різноманітні галузі людської діяльності охоплюють широкий спектр, вимагаючи від особистості високого рівня розвитку, адаптації та готовності пристосовуватися до нових умов. Для успішного реагування на виклики сучасності людина повинна мати мотивацію до продуктивної праці та навчання. Компетентність, навички і мотивація необхідні в будь-якій сфері діяльності.

Шкільний навчальний процес визначається як етап формування особистості, і успішність цього процесу визначає здатність дитини адаптуватися до вимог дорослого життя, визначити свою професійну траєкторію та розвиватися. Мотивація є ключовим фактором, що стимулює особистість здобувати нові знання і вміння. Вибір напрямку навчання або діяльності залежить від мотивації. Психологія розглядає мотив як той стимул, який підштовхує до дії, рушійну силу, що приводить до досягнення поставленої мети. [3, с.4].

У психології використовуються різноманітні терміни, що описують мотивацію та висвітлюють її основні характеристики. Загалом, мотивація – це поєднання внутрішніх сил, які підштовхують особу до визначених дій. Залежно від поведінкового типу, мотивація є свідомим вибором способу дії та процесом, який спонукає до активності з метою досягнення особистих чи загальних цілей. Сучасні науковці розглядають мотивацію як внутрішні процеси, в той час як стародавні філософи, такі як Сократ та Арістотель, мали свої власні уявлення про мотиваційні процеси. Наприклад, Сократ створив власну модель мотивації, а Арістотель визначив систему з чотирьох причин, які підштовхують людину до активності. [23, с.18]

При вивченні мотивації, важливо розглядати більш конкретне тлумачення

самого терміну "мотив". Таким чином, мотив представляє собою внутрішнє прагнення до вчинення дії з метою задоволення конкретної потреби. Мотиви визначаються внутрішніми характеристиками особистості, такими як інтереси та переконання. З іншого боку, мотивація – це процес, що впливає на рух до досягнення поставленої мети, включаючи різні фактори, що визначають напрямок досягнення цілі. Таким чином, мотив, взятий з французького слова "motif" та латинського "motus" (рух), визначає спонукання до дії, пов'язане з задоволенням особистих потреб людини.

Маслоу А. - американський психолог, який розробив свою власну теорію мотивації, яку він назвав позитивною холістично-динамічною теорією мотивації. За його дослідженнями, людина має основні потреби, а саме А. Маслоу виділяє п'ять з них:

- Фізіологічні потреби.
- Потреби в безпеці.
- Потреби любові і належності
- Потреба визнання .
- Потреба самореалізації.

У ході дослідження явища мотивації, А. Маслоу пізніше визначив додаткові види потреб, такі як потреба у розумінні та пізнанні, а також естетичні потреби. Останні дві категорії є когнітивними потребами і властиві особам з високим рівнем інтелекту, широким емоційно-пізнавальним потенціалом. Мотивація представляє собою систему стимулів, які визначають активність та спрямованість організму.

Проблема мотивації у людини є складним психічним аспектом її життя та діяльності, оскільки, людина часто неусвідомлено, не розуміє причин мотиваційних процесів, при виконанні конкретних дій, які керують нею. Мотиви можуть виявлятися наяву або залишатися прихованими, підсвідомими. Іноді, виконуючи конкретну діяльність за мотивом, людина не розуміє, чому саме вона це робить, не може з'ясувати причину своїх вчинків. Інформація з цих

психічних рівнів виражається через емоції та інтуїцію. Розуміння та дослідження мотивації, як важливої категорії в психології, є складним завданням для вчених як в Україні, так і за кордоном. Основне питання полягає в тому, що визначає джерело активності людини, і на нього психологи та дослідники спрямовують свої зусилля, намагаючись знайти відповіді. [40, с.240]

Основа мотивації людини представляє собою комплексну систему факторів, яка визначає та описує це поняття з різних точок зору. Дослідження в цьому контексті включають аспекти, такі як різнобічні підходи, тлумачення методів, вивчення, сутності, природи та структури мотивації. Принцип єдності змістовно-сміслового та динамічного аспекту вивчення категорії мотивації є ключовим методологічним підходом. Цей принцип був розроблений та розглядався з різних точок зору вченими. [23, с.65]

Психологи вказують на складну структуру системи мотивації людини, яка є сукупністю різних аспектів - емоційно-вольових, поведінкових та мотиваційних констант. Це включає в себе автоматичні установки, щоденні актуальні прагнення, а також бажання ідеальних досягнень, які направляють особу до певної мети. При цьому формується не лише моделі поведінки, але й внутрішні обґрунтування дій, які служать рушійною силою до досягнення поставленої мети. Усі ці рівні об'єднуються в єдину систему уявлень про потребу та зусилля для її задоволення, що виступає як рушійна сила, що викликає механізм реалізації. Отже, система, яка поєднує джерело активності та стимулює до дій, формує складну та взаємопов'язану мотиваційну сферу людини. Дослідники висловлюють різні підходи до трактування цього поняття: деякі вважають мотивацію конкретним стимулом, тоді як інші розглядають її як систему мотивів, об'єднану сферу переплетених і взаємозалежних потреб, інтересів і цілей. [26, с.115]

Божович К. у ході наукових розвідок, визначив мотив як те, через що відбувається діяльність. Виготський Л. в своїх дослідницьких роботах включає до поняття мотивації такі сфери особистості як вольову і афективну. За його

переконанням, мотивація представляє собою синтез рушійних сил, які направляють поведінку, коригуюючи її для досягнення мети. В цьому контексті мотивація вважається основним елементом особистості, на яку впливають соціальні очікування, психологічні особливості, а також інші характеристики особистості, такі як вольові якості, емоції, цінності та установки. Таким чином, більшість вчених, які працювали над розумінням мотиваційної сфери, визначають мотивацію як систему психологічних аспектів, що визначають активність та поведінку особистості. [27, с.172]

Наше дослідження присвячене темі мотивації до навчання, тому слід відзначити, що навчальна мотивація охоплює різні аспекти, такі як процеси, методи та засоби активізації навчальної діяльності. Ці аспекти призначені для досягнення продуктивного навчання, пізнання та освоєння змісту предмету. Мотивація до навчання включає різноманітні аспекти і характеристики, взаємодіючи зі ставленням до основних обов'язків учня та спонуканням до вивчення та засвоєння знань і навичок. Вона має специфічну функцію, спрямовану на активізацію внутрішніх мотиваційних потреб учня з метою зацікавлення та утримання стійкого інтересу до навчальної діяльності. Також вона стимулює емоційно-вольову сферу учня для успішного опанування матеріалу та засвоєння навичок.

Навчальна мотивація визначається рядом конкретних факторів, що роблять її унікальною формою мотивації:

- Навчальна педагогічна система, яка визначає принципи навчання.
- Внутрішня організація навчального закладу та його правила.
- Спосіб організації навчального процесу, як загального, так і з урахуванням предметів, тем, що вивчаються.
- Особисті особливості учня, такі як характер, темперамент, рівень вихованості і розуміння обов'язків, а також рівень активності у навчанні.
- Особисті особливості вчителя, його ставлення до предмету, цінності, методи викладання та взаємодія з учнями.

- Особливості навчального предмета та ставлення учнів до конкретної дисципліни.

Активізація навчальної активності учнів володіє конкретною ієрархічною особливістю процесу. В цьому контексті домінуючими чинниками можливо є внутрішні мотиви, такі як бажання отримати нові знання, природне зацікавлення дитини чи особиста відповідальність та інші, пов'язані з контентом діяльності. Або, навпаки, широкі соціальні мотиви, що підштовхують учня до навчання з метою отримання певного соціального статусу в класній чи шкільній системі. Тож це питання вже стосується соціалізації, але проблема мотивації для досягнення цієї мети залишається значущою. [25, с. 216]

Сприяння активності у процесі пізнання виступає основою для формування мотивації до навчання у дітей. Важливо відзначити, що потреба в пізнавальній діяльності визначає не лише характер самої діяльності, але й формує об'єкт мотивації прямо під час її проведення. Мотиваційний компонент у процесі навчання включає в себе потреби, мотиви та сенси. Однак основою навчальної мотивації у учнів є наявність саме потреби в пізнанні, яка виступає передумовою для успішної та продуктивної навчальної діяльності. Емоційний аспект цього процесу можна розглядати як виявлення інтересу.

Активний учень - ефективний учень. При розробці методів і стилів викладання важливо, щоб вчителю було відомо, як працюють психологічні механізми створення та функціонування мотиваційних схем. Таким чином, в залежності від характеру навчальної діяльності виділяються різні типи мотивації:

- Позитивна мотивація, яка пов'язана з мотивами, що існують поза межами навчального процесу.
- Відносно негативна мотивація

Перший вид мотивації має позитивний характер, і цей вид може бути розділений на наступні підтипи:

- Мотивація, що виникає з важливих для учня соціальних прагнень;

- Мотиви, що відносяться до конкретних потреб (наприклад, визнання від близьких чи значущих осіб);
- Мотивація розумової активності, яка передбачає реалізацію розумових здібностей.

Найбільш ефективним, корисним та відповідним за своєю суттю є пізнавальний інтерес, які є комплексом мотивів, пов'язаних із змістом та процесом навчання, і спрямовані на оволодіння учнем конкретною сферою діяльності. Ці інтереси можна класифікувати за змістом, напрямком та масштабом:

- Загальні пізнавальні мотиви.
- Мотиви, пов'язані із навчанням і пізнанням.
- Мотиви самостійного вивчення.
- Соціальні мотиви.

Характеристики навчальної мотивації включають в себе індивідуальне усвідомлення та розуміння, особистісну потребу у конкретній діяльності, орієнтацію на активність та свідоме відчуття приналежності учня до певного соціального оточення. Учень виявляє сталі прагнення, активно та наполегливо вчиться, його діяльність продуктивна навіть у разі зустрічі з перешкодами та зовнішніми негативними впливами – ці параметри є основними динамічними рисами мотивів навчання. [25, с.233]

Протягом процесу навчання в учнів може спостерігатися зміна типів пізнавальної діяльності, оскільки навчання є динамічним і змінним процесом, а мотиваційні процеси у дитини мають коливальний характер. Різні фактори можуть впливати на стійкість у навчанні. Внаслідок цих впливів тип пізнавального процесу може переходити від позитивного до негативного та навпаки.

Високий інтелектуальний рівень розвитку є передумовою для реалізації внутрішньої мотивації у дитини. Важливо відзначити взаємозв'язок між високим рівнем розумового розвитку та активною мотивацією учнів.

Кожна навчальна діяльність представляє собою процес пізнання та засвоєння. Рівень зацікавленості в навчальній діяльності, який включає загальні прагнення та конкретні мотиви учнів на пряму залежить від рівня активності цих процесів. Навчальна мотивація сприяє розвитку певних компетентостей школярів та виступає основою для активного та ефективного засвоєння матеріалу зі шкільної програми в ході взаємодії між учителем та учнем. Успішна навчальна діяльність передбачає наявність стійкої мотивації, яку формують не лише зовнішні впливи (від вчителів та школи), але й внутрішні сили, виражені у вигляді мотивів, що визначають предметну орієнтацію активної особистості.

1.2. Формування основних компетентностей в учнів на уроках історії.

Сучасний освітній процес багатозадачний і націлений на розвиток предметних компетентностей учнів, які сприятимуть формуванню їх інтелекту, світогляду, логічного та критичного мислення, а також ставлення до конкретних фактів та подій. Шкільні предмети ґрунтуються на визначеній науковій базі та включає конкретний обсяг навчального матеріалу, який учень повинен освоїти протягом навчання в школі. Таким чином, при вивченні предмету учень не лише отримує теоретичні знання.

Процес засвоєння інформації супроводжується складними психологічними, когнітивними, виховними та іншими процесами, які формують в учня конкретні компетентності, що характерні для предметної тематики дисципліни. Формування цих предметних компетентностей є ключовою метою навчального процесу для кожного окремого предмету. У зв'язку зі швидкими змінами в сучасному світі та розвитком нових тенденцій у світовій освіті, система освіти має завдання навчити та виховати покоління, яке не лише відповідає вимогам часу, але й самостійно втілює та розвиває цей швидкоплинний процес. [41, с. 125]

Сучасне суспільство стрімко розвивається, і події в світі розгортаються динамічно, викликаючи активну реакцію суспільства. У зв'язку з цим, предмет "Історія" у шкільній програмі стає все більш важливим і соціально значущим. Це породжує потребу у модернізації шкільної історичної освіти, що відбувається під впливом суб'єктивних і об'єктивних факторів. Актуальні підходи до викладання історії в школі, крім того оновлення методологічного арсеналу вчителя сприяють якісному засвоєнню учнями навчального матеріалу з історичного компонента, відповідно до змістовної лінії предмету.

Відповідно до взаємодії людини та суспільних факторів, основною метою вивчення історії є формування власної ідентичності в учнів та почуття гідності. Це досягається шляхом глибокого осмислення морального культурного та соціального досвіду минулого, а також усвідомлення історії, культури власної

країни у контексті всесвітньої історії. [47, с. 86]

Система освіти, так само як і різні аспекти людського життя, періодично піддається реформам і змінам. На сьогоднішній день в освіті важливим є питання гуманізації, а головною метою стає виховання громадянина України. Таким чином, освітня система України акцентується на головному завданні - підготовці самостійної, відповідальної, критично мислячої особистості з розвиненою логікою, здатною реалізувати себе у вибраній сфері діяльності. Окрім того, серед цінностей, які вважаються пріоритетними для освітньої системи України, визначається вміння жити в полікультурному оточенні, повага до людських цінностей, здатність виражати свою позицію гідно і адекватно сприймати виклики сучасності. Саме тому людина має бути оснащена знаннями і компетентностями, які дозволяють їй вибирати з широкого спектру можливостей сучасного ринку праці, бути мобільною та кваліфікованою у своїй професійній сфері, приймати обдумані рішення і успішно їх втілювати.

Компетентність у контексті педагогіки є результатом взаємодії навчального процесу з особистісними поглядами та мотиваційними факторами, які формуються під час навчання. Термін "компетентність" може використовуватися в різних сенсах. За одним визначенням, компетентність розглядається як обізнаність у певній області. За іншим варіантом, це може вказувати на повноваження конкретної організації, установи чи особи. Таким чином, той, хто має знання в конкретній галузі, може бути визнаний як компетентний, професійно обізнаний та кваліфікований. Загальна сутність компетентності полягає в здатності інтегрувати знання та досвід у конкретних обставинах, що впливають з навчальної діяльності, для вирішення професійних завдань, що відповідають визначеним компетентностям. [39, с. 427]

У шкільному курсі "Історія" учні вивчають події, характеристики історичних періодів, значущі дати, які вплинули на хід історії, видатних особистостей, факти, поняття і тенденції. Це інформаційний зміст предмета, який викладається вчителем

та опрацьовується учнями під час навчального процесу. Однак, крім цього завдання, формування критичного мислення, аналізу та синтезу подій в контексті інших явищ, творчого розв'язання завдань, розуміння суті вивченого матеріалу та здатність аналізувати факти та робити логічні висновки є не менш важливими. Сьогодні активна та свідомо особистість повинна володіти конкретним спектром компетентностей, що робить її конкурентоспроможною на ринку праці.

Набуття компетентностей учнями, відзначають сучасні експерти, служить показником готовності їх до вступу в доросле життя, реалізації та розвитку власного потенціалу в майбутньому. Система сучасної освіти для ефективного засвоєння предмету використовує компетентнісний підхід. Це представляє собою здатність учня, яка формується у процесі вивчення предмету "Історія", і включає в себе не тільки знання, а й цінності, уміння, досвід та власну оцінку отриманої інформації. Володіння компетентностями виявляється у вмінні користуватися набутими матеріалами та їх застосуванні на практиці. [40, с.35]

Основним принципом новітньої педагогіки загалом і освіти в історії зокрема є комплексний підхід, метою та потенційним результатом якого є формування в учнів особистісних вмінь (компетентностей), що виявляються в конкретних навичках, базованих на досвіді діяльності та знаннях під час уроків історії.

Важливою передумовою становлення молоді особистості в інформаційному суспільстві є не лише оволодіння фактичними знаннями історії, але й здатність їх здобувати та використовувати, сприяючи таким чином розвитку вмінь та навичок, іншими словами, формуванню життєвих компетентностей. [21, с. 23]

Серед основних предметних компетентностей, що набуваються під час уроків історії, можна виділити такі:

Хронологічна – учень може орієнтуватися в історичному часі.

Просторова – учень може орієнтуватися в історичному просторі.

Мовленнєва – учень може будувати власні висловлювання щодо подій і явищ.

Логічна – учень може аналізувати історичні факти, формулювати теоретичні положення, поняття.

Інформаційна – учень володіє навичками роботи з історичними джерелами інформації.

Аксіологічна – учень формулює оцінки подій та тенденцій.

Цей перелік компетентностей слід розширити, включивши громадянську компетентність. Оскільки досвід минулих поколінь, висновки, які можна зробити з історії, а також вплив значущих і резонансних подій минулого, спроможні сформулювати громадянську позицію. Ця позиція стосується розуміння подій, та їх ролі в розвитку суспільства, розвитку майбутніх подій, а також особистого ставлення та позиції стосовно цих перспектив. Таким чином, сьомий елемент цього переліку повинен звучати наступним чином:

7. Громадянська компетентність – уміння захищати права, інтереси та потреби людини, громадянина власної держави. [47, с. 85]

Громадянська компетентність включає кілька ключових елементів, які вчителю слід враховувати при роботі з учнями:

- Мотиваційний аспект (збереження стійкого інтересу до суспільного життя та віра в ідеали).
- Когнітивний компонент (поглиблені знання в галузі права, суспільствознавства та державотворення).
- Діяльнісний аспект (отримання практичного досвіду громадянської діяльності та розвиток соціальних навичок).

Учні на уроці виробляють розуміння правових аспектів суспільства, основні демократичні концепції, а також духовний та культурний розвиток. Ці аспекти громадянської компетентності взаємодіють із іншими аспектами вивчення історії. Набуття громадянської компетентності дозволяє учневі розуміти власне місце в суспільстві та усвідомлювати свою роль у ньому.

Сучасний світ, насичений різноманітною інформацією, подає не лише різні теми, але й різні джерела з різним ступенем достовірності. Традиційні носії

інформації втрачають актуальність, оскільки більшість навчальних продуктів переходять до цифрового формату. У цьому контексті важливою стає компетентність вчителя історії в знаходженні та аналізі інформації, яка зберігається в Інтернеті. Використання різноманітних онлайн-ресурсів та баз даних на уроках історії чи під час виконання завдань розширює можливості учнів у розвитку їх компетентностей. Важливим є також вміння користуватись стандартними офісними програмами, які насамперед включають текстові редактори, але також бази даних, електронні бібліотеки та програми для створення навчального контенту. Такі навички стануть корисними учням не лише в школі, але й у майбутньому, розширюючи їх особистісні компетентності для більш ефективної діяльності в обраній професії.

Також важливою компетентністю, яка формується учнями під час навчання історії є розвиток навичок самоосвіти, що є характеризує більшість предметів у школі, проте, на уроках історії, набуває особливого значення. Формування цієї компетентності виникає внаслідок застосування активних методів, таких як пошукових, дослідницьких. Реалізація цих методів відбувається за конкретними напрямками роботи, що включають в себе пошук ефективних форм самоосвіти, їх впровадження та ознайомлення учнів з прийомами самостійної роботи, а також стимулювання та підтримка ініціативи учнів. [43, с.15]

За формою проведення, уроки історії можуть бути традиційними або нестандартними. Серед нестандартних підходів можна використовувати такі, як урок-подорож, -дослідження, -гра, -презентація і інші творчі форми. Ці методи стимулюють активну участь учнів у продуктивній діяльності на уроці, сприяючи тим самим розвитку основних навчальних компетентностей. Використання методу фасилітації, що означає організацію колективної роботи в групах під керівництвом ведучого, ефективно сприяє активізації процесів сприйняття та аналізу конкретних фактів та подій.

Фасилітація не має за собою директивного підходу; фасилітатор є не керівником, а ведучим, який керує процесом дискусії. Термін "педагогічна

фасилітація" вказує на педагогічну практику, де вчитель ставить за мету допомагати учневі усвідомлювати власну цінність та можливості, підтримувати його прагнення до саморозвитку та, сприяти зростанню і формуванню ціннісного ставлення до культури, людей, гуманістичного підходу та діалогічного спілкування. Проте ключовим елементом у формуванні компетентностей під час такого уроку є створення атмосфери розуміння, довіри і безумовного прийняття.

Отже, система методів та підходів, використовуваних під час проведення уроків історії, спрямована не лише на успішне засвоєння учнями основних концепцій та теоретичного матеріалу з предмету. Основна мета полягає у розвитку в учнів ключових та загальногалузевих компетентностей. Отримані компетентності виражаються у здатності інтегрувати знання, досвід, вміння, цінності та підходи, які учень вміє успішно використовувати на практиці.

1.3. Громадянська компетентність як ключова складова розвитку громадянина в суспільстві.

Метою освіти на сьогодні є розвиток самостійної та свідомої особистості, яка розуміє своє місце в суспільстві та взаємовідносини з оточуючим світом. До цих аспектів можна віднести вміння ефективно спілкуватись і взаємодіяти з іншими людьми, розуміння та дотримання законів своєї країни, а також відчуття відповідальності за події, що відбуваються в суспільстві. Останнім часом спостерігається збільшений інтерес до виховання суспільної приналежності та національної свідомості громадян, в контексті розвитку сучасних суспільно-політичних систем та прагнення до широкого запровадження демократичних принципів. Рівень політичної освіченості громадян країни та їх активність у державотворенні стають все більш важливими показниками демократичного суспільства. [27, с. 173]

Основна ідея проведених досліджень спрямована на вивчення процесу формування "громадянської культури" як вираження зацікавленості в суспільно-політичному житті. Ці процеси є складними та тривалими, а їх успішна реалізація в майбутньому залежить від формування громадянської компетентності в дитинстві та юності, тобто в період формування та утвердження ціннісного світогляду учня. Цінності, як правило, передаються від старших до молодших, враховуючи соціальну позицію в родинному, шкільному оточенні, чи в найчастішому місці перебування дитини. [10, с. 25]

Про важливість громадянського виховання з самого дитячого віку завжди висловлювалися видатні педагоги. Антон Макаренко, наприклад, розглядав виховання як передачу досвіду, переконань старшим поколінням молодшому. Ці ідеї залишаються актуальними в сучасності, але зазнали певних змін, оскільки старше покоління в Україні також потребує громадянського виховання, адже його становлення відбувалося в епоху, коли існувала інша суспільно-політична система. Зараз важливою стає громадянська освіта для всіх вікових категорій населення, враховуючи їхній життєвий досвід та переконання.

Громадянська компетентність базується на попередньому досвіді, здібностях, знаннях, і цінностях. Для її виявлення також важливі такі компетентності: соціальна, комунікативна, полікультурна, саморозвитку, творчої діяльності. Перераховані груп компетентностей є фундаментом. Для активного та ефективного функціонування особистості вони не можуть бути окремими, оскільки кожна з груп доповнює і посилює іншу, сприяючи формуванню широкого спектру знань, необхідних життєво, а також спеціальних навичок, громадянської позиції та загального світосприйняття у людини. [47, с.88]

Складним та тривалим процесом є виховання громадянської позиції. При розвитку світоглядних поглядів на уроках історії корисно використовувати принцип ієрархії компетентностей трьох рівнів: предметних, міжпредметних та наскрізних. Зокрема, наскрізні компетентності є найбільш ефективними для вирішення цього завдання. До них відносяться такі аспекти, як:

- Уміння навчатися (особиста активність учня в навчальному процесі, власна ініціатива в організації навчального середовища та темпу уроків, здатність до самостійності та бажання досягати високих результатів, адекватне оцінювання власних досягнень у навчанні).
- Сприяння збереженню здоров'я (розуміння важливості та прийняття здорового способу життя в усіх сферах учнівської діяльності).
- Комунікативна компетентність (повага до світової культури, вміння ефективно спілкуватися).
- Соціальна компетентність (орієнтація в суспільних відносинах, здатність застосовувати власні навички, реалізація своїх можливостей на ринку праці).
- Інформаційна компетентність (володіння технологіями, досягненнями науки та техніки для максимально повного реалізування своїх можливостей).

Однією з ключових навичок, яку необхідно сформувати учням під час

вивчення історії, є громадянська компетентність.

Громадянська компетентність полягає у розумінні, захисті та повазі прав, та обов'язків людини, тоді як соціальна компетентність спрямована на виховання усвідомленого відчуття особистості як невіддільної частини суспільства з комунікативними навичками. Процес навчання історії визначається як найбільш результативний для розвитку цих двох схожих компетентностей, оскільки на уроках історії успішно втілюються всі аспекти навчальної діяльності, спрямовані на вирішення основних завдань щодо формування компетентностей та забезпечення якісного функціонування учня в суспільстві.

У шкільний період навчання відбувається активний розвиток особистісних рис учня, таких як:

- володіти знаннями з історії, аналізувати події та розуміти значення незалежності.
- Нести відповідальність за свої дії та висловлювання, знати власні права, обов'язки.
- Якісно взаємодіяти з вчителями та однокласниками.
- Розуміти сутність демократії та переваги.
- Активно брати участь у суспільному житті, виявляти інтерес до подій на суспільно-політичній арені.
- Проявляти патріотизм до своєї держави.

Висловлення Василя Сухомлинського, що патріотизм є поєднанням почуттів і думок, розумом і серцем, починається з колиски, підкреслює важливість об'єднання емоцій та розуміння при формуванні патріотичної позиції. Однією з ключових складових цього процесу є розвиток компетенції, яка становить основу формування особистості учня, насиченої теплим почуттям до Батьківщини та патріотизму. [44, с.51]

Визначення патріотизму виступає ключовою складовою освітнього процесу, оскільки учень представляє майбутнє держави. Йому важливо не лише розуміти свої права, але й осмислювати обов'язки перед своєю країною, оскільки

суспільство функціонує як система, де кожен має значення. Розвинута соціальна свідомість жителів сприяє підняттю рівня розвитку суспільства. Патріотизм проявляється через любов до батьківщини, готовність до великих вчинків та жертв, відданість національному співтовариству. У широкому контексті, патріотизм – це відданість або любов до чогось. Тому важливо, щоб освітній процес у школі не лише надавав інформацію учням, а й формував ці ключові компетентності, щоб виховати в учнів критичне мислення з почуттям національної гідності. [41, с.123]

Модель учня, який поважає історичне минуле, толерантний та патріотичний, – це особистість, що виявляє творче мислення, дотримується загальнолюдських норм, має соціально-активну громадянську позицію, є культурною особистістю, здатною до саморозвитку, любить свій народ і Батьківщину, є духовно та фізично здоровою, а також знає історію своєї країни. [29, с. 152]

Виховання таких учнів під час уроків історії стоїть перед учителями як одне з ключових завдань в сучасній освіті. Щоб повніше розуміти завдання вчителя історії в сучасній школі, можна звернутися до цитати В. Сухомлинського, що школа це не комора знань, а середовище для розвитку думки. Предмет, який викладає вчитель, не є кінцевою метою його діяльності, а є засобом розвитку дітей. Ця цитата висловлює суть ролі вчителя у формуванні особистості учня та його компетентностей. Завдання вчителя полягає в підході комплексного характеру та об'єднанні багатьох функцій та педагогічних вмінь. Мета полягає в перетворенні теоретичного змісту предмета на матеріал для формування суспільно важливих компетентностей майбутнього громадянина. [43, с.22]

Документ, який визначає основні підходи та завдання в галузі формування громадянина суспільства, - це Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Внесені зміни, спрямовані на конкретизацію завдань концепції в рамках компетентнісного підходу, були схвалені у 2018 році. Також розроблено плани впровадження даної концепції, що передбачають етапи від розробки нормативно-правової бази (2019-2024 роки) до створення мережі освітніх

ресурсів щодо громадянської освіти дорослих, охоплюючи період від 2019 до 2022 року.

Основні причини змін у Концепції громадянської освіти виникли через потребу акцентувати увагу на розвитку громадянської компетентності як важливої складової освітнього процесу. Відомо, що формування особистості - це неперервний процес, і напрям розвитку інтелектуальних, особистісних, та соціальних компетентностей взаємодіє з системою школи. Дитина навчається комплексно, і цей процес має бути різностороннім, насиченим і цілеспрямованим. Щоб сформувати компетентність, вчитель повинен не лише представляти тематичний матеріал, але й надавати модель використання отриманих знань. Такий підхід сприяє розвитку компетентності. Виховний процес в українській освітній системі за ціннісною складовою має базуватися на історії, культурі, загальнолюдських цінностях. Соціально-політичні цінності, такі як демократія, свобода, українська мова та повага до неї, також мають велике значення.

У формуванні громадянської компетентності особливим завданням приділяється формуванню національної та культурної ідентичності, що передбачає усвідомлення себе як громадянина України та усвідомлення відповідальності за цю приналежність. Актуальним є питання мови, оскільки ставлення до української мови, як до державної і як до засобу спілкування, визначає національну ідентичність особи. В цьому контексті, мовні різниці між жителями різних регіонів України не є основним питанням, а натомість важливо враховувати взаємоповагу до символів державності, до яких належить і українська мова.

Концепція передбачає формування громадянських компетентностей, базованих на цінностях особистості та суспільства:

1. Розвиток громадянської, національної, культурної, етнічної ідентичності, відчуття державної приналежності та повага до різних культур.

2. Підтримка та повага до українських традицій та цінностей, осмислення та прийняття європейських цінностей.

3. Здатність відстоювати принципи демократії та свободи, захист прав громадян.

4. Прийняття та відстоювання цінностей рівності, толерантності, справедливості.

5. Свідома та аргументована позиція, яка не суперечить загальнодержавним принципам.

6. Критичне мислення стосовно зовнішньої інформації, вміння розрізняти різні погляди та мотивацію.

7. Соціальна комунікація, спрямована на співпрацю та вирішення спільних проблем, відповідна світовим цінностям.

Громадянські сформовані компетентності є фундаментом для повноцінного та продуктивного життя особи в сучасному світі. Вони виступають інструментом для самостійного формування особистого життя та ефективного функціонування суспільства в цілому. У процесі набуття громадянських компетентностей під час вивчення предметів необхідно розвивати ключові аспекти громадянської компетентності, такі як громадянські знання, досвід та вміння, а також громадянські чесноти. [40, с. 36]

До "громадянських знань" входять морально-етичні, культурологічні, філософські, економічні, соціальні знання. В рамках розділу громадянських вмінь, які учні повинні опанувати під час уроків та заходів, включаються уміння, необхідні для соціалізації учня у відповідних сферах життя, а також розуміння у процесах функціонування суспільства.

На сьогодні громадянська освіта переживає новий етап розвитку в умовах складної політичної ситуації. З урахуванням Помаранчевої революції, Революції Гідності 2013 року та війни Росії з Україною з 2014 року можна визначити, наскільки важливим є громадянське виховання як для країни в цілому, так і для окремої особистості. Узгодженість поглядів та національне

єднання, коли свідки подій стають учасниками історії, є сильним стимулом для підняття національного самоусвідомлення та гордості за власну країну і свій народ. Оскільки всі згадані події обумовлені політичними утисками та бажанням досягти свободи та суверенітету незалежної України, сприйняття та аналіз цих подій впливає на свідомість українців.

Важливо не лише знати події на нашій території, але й вміти їх аналізувати, оцінити дії конкретних сил і опозиції, пояснювати їх причини. Такий аналітичний підхід допомагає більше зрозуміти картину держави. Особливо важливо обговорювати ці аспекти з дітьми під час уроків. Зазвичай учні мало цікавляться політичними подіями, що відбуваються у реальному часі. Важливо акцентувати на причинно-наслідкових зв'язках, які приводять до суспільної кризи. Таким чином, ми не лише вчимо історії, але й навчаємося робити висновки та формулювати власні погляди та прагнемо запобігти повторенню історичних помилок або вчасно їх виправляти.

Вся освіта в Україні передбачає громадянську освіту. Шкільна освіта виступає ключовим елементом в цьому ієрархічному ланцюзі, оскільки формування громадянської свідомості особистості постійно відбувається у тому середовищі, де вона виростає і перебуває. Шкільна програма не лише включає навчальні предмети, на яких слід обов'язково реалізувати компетентнісну складову, але також охоплює виховну систему, спрямовану на розвиток уявлень учнів у суспільному просторі. [40, с. 37]

Наприклад, діяльність шкільного самоврядування може служити відмінним прикладом імітації державної роботи в масштабах школи, охоплюючи всі етапи та аспекти процесу формування держави. Вона відображає процедури формування та передбачає відповідальність за функціонування тієї учнівської спільноти як складової суспільства. Активна участь учнів у подібних ініціативах покладає на них відповідальність, оскільки свідомість їхньої участі в певному виді суспільної діяльності впливає на багато сфер їхнього розвитку, включаючи формування громадянської компетентності, як частини набуття навичок та

здібностей протягом навчання в школі. [24, с. 4]

Для освітніх установ середньої освіти, таких як шкіл та гімназій, одним із пріоритетних завдань компетентісного виховання є формування громадянської позиції, активного та продуктивного участі в суспільному житті, волонтерської діяльності, свідомого ставлення до цінностей прав людини, поваги до Конституції та законів, розуміння принципів функціонування держави, осмислення важливості власної думки, а також розвиток почуття національної гідності. Ці компоненти компетентностей повинні бути властиві кожній особі, кожному громадянину. Процес їхнього формування має відбуватися поетапно, враховуючи здобуття нових знань та їх застосування в житті.

Отже, при аналізі наукової літератури та ресурсів основних освітніх платформ, можна зробити висновок, що розвиток громадянської компетентності виявляється ключовим елементом формування особистості в суспільстві. Освітній процес передбачає застосування різних форм та методів для виховання громадянської компетентності як окремо в рамках виховних заходів, так і під час вивчення конкретних предметів, зокрема історії. Методи та форми роботи на уроках історії включають в себе застосування засобів мотивації для глибшого та осмисленого засвоєння навчального матеріалу. Глибоке розуміння актуальності та значущості цього питання є важливим, оскільки йдеться про формування свідомості молодого покоління і, отже, про майбутнє нації.

1.4. Ідея естетизації навчання як важлива складова компетентнісного підходу.

Чи готовий сучасний вчитель до впровадження підходу, що підпорядковує зміст освіти, форми і методи педагогічної взаємодії з вихованцями стрижневій ідеї – спрямованості на формування у школярів естетичних цінностей, які далі будуть втілюватися ними у життя, входити в їхній життєвий простір? Чи усвідомлюється вчителем, яким має бути вибір засобів навчання, виховання, котрі найбільшою мірою сприятимуть розвитку особистості, її естетичних потреб, опануванню нею естетичними цінностями, набуттю естетичного досвіду, результатом чого і постає вихованець висококультурна духовна особистість?

Педагоги «естетизацію» ототожнюють з естетичним вихованням, використанням відповідного дидактичного матеріалу на уроках, проведення позаурочних заходів. [50, с. 30]

Поняття «естетизація» педагоги також розуміють як надання навчально-виховному процесу більш вишуканих, естетичних форм засобами музики, образотворчого мистецтва, поезії та ін., використання на уроках і позакласних заходах пісенного, музичного матеріалу, поезії, кіно, творів образотворчого мистецтва, як шлях ефективного опанування музичного фольклору, який є засобом залучення дітей до прекрасного, оскільки вбирає естетичний, моральний світоглядний досвід багатьох поколінь, як збагачення навчально-виховного процесу кращими зразками різноманітних жанрів народного мистецтва, поезії, музики, хореографії, кіно, театру та візуального мистецтва.

Вчителі різних предметів намагаються застосовувати на заняттях мистецькі твори, пропонують учням такі види діяльності, як сприймання музики, картин, створення малюнків, вигадкування історій, складання ребусів, кросвордів, рідше – сприймання музичних творів, створення пісень, пригадування пісень до певної теми уроку, споглядання художніх творів чи творів інших видів мистецтв.

Проблема полягає в тому, що якщо вчителі і застосовують мистецький матеріал, то переслідують при цьому насамперед тільки навчальну мету –

сприяти швидкому запам'ятовуванню учнями інформативного навчального матеріалу, а творчу самореалізацію учнів вважають другорядною справою, недооцінюють емоційне сприймання учнями як важливого чинника засвоєння знань. Тобто, з одного боку є розуміння того, що ефективність досягнення високих результатів навчання полягає не в запам'ятовуванні матеріалу, а в готовності і здатності учнів застосовувати їх в житті, що і характеризує компетентну людину, а з другого боку – майже відсутність уваги до емоційного чинника засвоєння знань й формування компетентної особистості. [50, с. 33]

Вчителі української і світової літератури розглядають поняття естетизації навчального процесу як засіб естетичного виховання учнів, їх емоційної сфери, високого рівня моральності, творчості, духовності, формування внутрішнього світу людини, як шлях естетичного смаку дитини через вивчення літературних творів та інших програм з курсу школи; розвиток почуття прекрасного, досконалого; виховання культури особистості, творчу співпрацю вчителів різних циклів дисциплін; як спільну з учнями і колегами естетичну діяльність, націлену на формування естетичної свідомості (почуттів, сприймання, потреб, оцінок, ціннісних орієнтацій) за умов особистісно-орієнтованого підходу до учня як суб'єкта навчально-виховного процесу в рамках гуманізації педагогічної парадигми. Меншість вчителів пов'язують естетизацію навчально-виховного процесу з оформленням шкільних приміщень, використанням творів різних видів мистецтва на своїх уроках, застосуванням візуального художнього матеріалу, проведенням позаурочних заходів із залученням мистецтва.

Частина вчителів ототожнює естетизацію з естетичним вихованням учнів, маючи на увазі, очевидно, її здійснення, передусім, у позаурочній роботі.

Використання понад трьох видів мистецької діяльності на своїх уроках відзначили і вчителі мови і літератури – української, світової, іноземної. Серед тих видів мистецької діяльності, що найчастіше використовуються, виокремлюються сприймання музичних творів, малювання, складання віршів, історій. Література традиційно викладається в комплексі з музикою і живописом,

і саме ці види мистецтва допомагають вчителям встановлювати різні аналогії у вивченні тих чи інших тем. [50, с. 34]

Майже в повному обсязі застосовуються різні види мистецької діяльності лише в початковій школі. Вчителі початкової школи і вихователі груп продовженого дня у початковій ланці освіти, де один педагог викладає всі предмети, що спонукає його до реалізації інтегративного підходу. Тому вчителі початкової школи більше спрямовані на введення в уроки різноманітної художньо-естетичної інформації, залучення учнів до художньої діяльності в різних видах, що допомагає зацікавити їх навчальним матеріалом, утримувати їхню увагу, задіяти емоції школярів у вивченні матеріалу тощо. Такий підхід слід продовжувати і вчителям історії від 5 класів.

Педагоги наводять теми на перетині дисциплін: «Українська народна творчість», «Традиції та звичаї рідного краю», «Музичного жанр як вияв епохи», «Історія музичного мистецтва».

Такий інтегративний підхід у викладанні предметів залежить від бажання і можливостей вчителя вивчати і застосовувати інновації на уроках, впроваджувати інтегральну модель і технології у навчанні, демонструвати творчий підхід. Отже, викладання предметів різних циклів у сучасній школі переважно засновується на вузько предметному підході, що аж ніяк не стимулює вчителів виходити за межі свого уроку, шукати зв'язки з іншими дисциплінами, актуалізувати досвід учнів, застосовувати інновації і впроваджувати їх на уроках. Лише невелика частина вчителів активно організовують спільно з іншими викладачами освітньо-виховні проєкти в навчальній і позаурочній діяльності. Традиційно вважається, що це є прерогативою вчителів музики, літератури.

Вчителі, що проводять спільні заходи, розуміють їхнє значення у розвитку духовної культури особистості учня, не обмежуються традиційними і пропонують нетипові проєкти та здійснюють їх. Вчителями розробляються заходи переважно з тем, що вивчаються за програмою, проводять виставки, вечори.

Отже, наведемо тлумачення поняття естетизації вчителів, котрі свідчать про їх готовність впровадження даної ідеї і розуміння її перспективності в особистісному розвитку учнів та більш вузько – у розв'язанні дидактичних завдань зі свого предмета. Естетизація розуміється як:

- Надання навчально-виховному процесу більш вишуканих естетичних форм засобами музики, образотворчого мистецтва, поезії та ін;
- Використання на уроках і позакласних заходах пісенного, музичного матеріалу, поезії, кіно, творів образотворчого мистецтва;
- Шлях ефективного розвитку музичного фольклору, яким є засобом прилучення дітей до прекрасного, увібравши естетичний, моральний, світоглядний досвід багатьох поколінь;
- Збагачення навчально-виховного процесу кращими зразками різноманітних жанрів народного мистецтва, поезії, музики, хореографії, кіно, театру та візуального мистецтва;
- Виховання естетичного смаку у дитини через доскональне освоєння програмового шкільного матеріалу, розвиток почуття прекрасного;
- Комплекс технологій, методів, прийомів, спрямованих на формування естетичних якостей, почуття прекрасного, подачу матеріалу в естетичному оформленні уроку, підручника, таблиць;
- Зовнішній вигляд учителя, учнів, оформлення кабінету;
- Вміння вчителя красиво викладати матеріал і оформляти результати;
- Введення дисциплін, які розвивають естетичні прагнення учнів, потяг до краси;
- Неперервний процес виховання в учнів почуття міри, естетичного смаку, соціальних норм поведінки;
- Навчання: економічних знань, знань основ усіх релігій, світової культури;
- Емоційне сприйняття навчального матеріалу, розвиток прагнення творчо самореалізовуватися;

- Засіб естетичного виховання учнів, їх емоційної сфери, високого рівня моральності, творчості, духовності, формування внутрішнього світу людини;
- Виховання культури особистості, здатної розуміти прекрасне;
- Творчу співпрацю вчителів різних циклів наук;
- Оздоблення навчально-виховного процесу через предмети, що виховують особистість засобами краси;
- Задоволення естетичних проблем у спілкуванні з мистецтвом і активній різноманітній естетичній діяльності у творчості за законами краси;
- Надання урокам гарної зовнішньої форми, ідеалізація окремих образів, подій, явищ, з цією метою – супроводження ряду тем музичними творами, показом репродукцій картин, демонстрацією кіно- і відеоматеріалів;
- Проведення бінарних уроків з учителями музики та образотворчого мистецтва
- Виховання емоційної сфери учнів шляхом інтеграції різних предметів на уроках і у позаурочній діяльності;
- Засіб творчої самореалізації не тільки учнів, а й педагогів.

Все це можна організувати на уроках вивчення усної народної творчості. В навчальних школах, де ідея естетизації давно й органічно втілюється в життя – і на рівні навчально-виховного процесу, і на рівні естетизації шкільного середовища, учні цілком позитивно приймають її як природне, невід’ємне від навчання, самі виявляють готовність включатись у розвиток цієї ідеї. В закладах, де естетизація поки застосовується окремими вчителями на своїх уроках, саме ці уроки відзначаються як найбільш цікаві, а вчителі – як ті, що найбільш подобаються. [50, с. 38]

Все це свідчить про те, що школярі й в тих школах, де цьому поки уваги цілеспрямовано не приділялось, готові підтримати ідею і взяти участь у її реалізації. Естетизація навчально-виховного процесу відкриває перспективи конструювання нових творчих форм перебування учнів у школі завдяки

введенню елементів художніх методів пізнання, експансії образності в традиційно нехудожні навчальні предмети і специфічні технології пізнання, в коло яких питання естетичного виміру дотепер практично не входили.

Необхідним є поштовх до цього, передусім, з боку вчителя, більшості з яких потрібно подолати певну інертність, зрозуміти всі «вигоди» як у досягненні успіху в навчанні учнів свого предмету, так і у загальному особистісному розвитку школярів, пробудженні їх творчого потенціалу, формуванні життєвої компетентності.

Таким чином, незважаючи на суперечності у ставленні до питань естетизації навчально-виховного процесу, вчителі сучасної школи в цілому усвідомлюють значення мистецтва у формуванні особистості школяра, зокрема його наукового світогляду, і готові до прийняття та впровадження ідеї естетизації у власній педагогічній діяльності.

Висновки до розділу 1

Під поняттям мотивація, мотиви, розуміють чинники, які спонукають людину до активності. Основною силою мотивації в найзагальнішому розумінні є конкретна потреба, яка виникає з розбіжностей між тим, що вже є у людини, чим вона володіє, що вже досягла, та тим, чого поки не має, , що ще не досягла. Бажання мати, засвоїти, досягти є суттю потреби. Можна говорити про мотивацію засвоєння навчального предмета, коли він відповідає цим потребам.

Навчальна мотивація - це внутрішній стимул чи сила, яка приводить людину до навчання та досягнення певних навчальних цілей. Це може включати бажання отримати знання, розвивати вміння, досягати успіху в навчанні чи відчуття задоволення від самого процесу навчання. Навчальна мотивація визначається особистими цілями, інтересами, переконаннями та очікуваннями стосовно навчання. Вона може бути впливована зовнішніми чи внутрішніми факторами, такими як похвала, самодисципліна, цікавість, бажання досягти успіху чи страх провалу.

Отже, проблема навчальної мотивації у школі полягає не лише в тому, як її виробити, а й в тому, як зберегти, розвинути, не пошкодити, адже це стосується не лише самої навчальної мотивації, але й загального щастя дитини. Також, наразі можна говорити про ринок праці як джерело мотивації. Конкурентне середовище, бажання покращити своє становище, досягнути успіху та навіть страх безробіття - усе це впливає на соціальну психологію, що передається ще в сім'ї й може визначати мотивацію до навчання у дітей дошкільного віку. Тому потреба в удосконаленні через освіту виникає як внутрішня необхідність.

Основним принципом новітньої педагогіки загалом і освіти в історії зокрема є комплексний підхід, метою та потенційним результатом якого є формування в учнів особистісних вмінь, що виявляються в конкретних навичках, базованих на досвіді діяльності та знаннях під час уроків історії. В цьому розділі ми розглянули формування важливих компетентностей – громадянської та естетичної, без яких неможливе формування всебічно розвиненої особистості.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ МУЗИКИ В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

2.1. Українські патріотичні музичні твори: сучасні дослідження.

Журнал "Літопис червоної калини" – історико-краєзнавче видання, виходив у Львові як продовження часопису 1930-х рр.. Його метою було висвітлення маловідомих постатей української історії, матеріалів, які стали доступними лише після набуття незалежності. У виданні представлені розділи та рубрики, присвячені українській історії, краєзнавству та етнографії, такі як "Галерея старої фотографії", "Архів", "Постаті. Хто є хто?", "Читальня для молодих" та інші. [45]

У розділі "Стрілецька пісня" за 1991-1992 рр. вміщені записи пісень різних авторів, зокрема: «Ой, у лузі червона калина» Степана Чарнецького, «Гей, ви, хлопці січовії», «Повіяв вітер степовий», «Гей, зі Львова до Мукачева», «В горах грім гуде...», «Нема в світі кращих хлопців», «Накрила нічка» Романа Купчинського, «Коли ми вмирили» - слова М. Кураха, «Засумуй трембіто», «Ой там при долині», «Заквітчали дівчатовька», , «Ой, любив та кохав» та ін.

Наявність розділу "Стрілецька пісня" свідчить про те, що пісня вважається значущим історичним джерелом, невід'ємною складовою культури народу, важливим засобом формування патріотичних почуттів та вияву національної свідомості. Використання стрілецьких пісень при вивченні історії України у ХХ столітті може сприяти глибшому розумінню подій того періоду та підвищити інтерес та мотивацію учнів до навчання. [49]

Звернімо увагу на видатну постать Романа Купчинського, який відомий як прозаїк, критик, поет, композитор та бард січового стрілецтва. Він активно приймав участь у національно-визвольній боротьбі, очолював Легіон Українських січових стрільців та Українську Галицьку армію. Твори Купчинського, такі як "Їхав козак на війноньку", "Човен хитається" та інші отримали визнання як народні пісні. У його творчому доробку більше 80 стрілецьких пісень на історичні теми, героїчні спогади, а також ліричні й розважальні твори. Після його смерті у 1977 році було опубліковано збірки його

пісень "Ми ідемо в бій" та "Невиспівані пісні".[48, с. 509]

Творчість Романа Купчинського була предметом досліджень ряду вчених. Соневицький Ігор у своїй роботі "Роман Купчинський (співтворець стрілецької пісні)" 1951 року, досліджував творчість композитора, упорядкувавши його пісні, зокрема "Ми йдемо в бій". Ярослав Гриневич у своїй статті "Медальони: Риси до портретів Івана Франка, Василя Стефаника, Миколи Вороного, Катрі Гриневичевої і стрілецьких бардів – Лева Лепкого та Романа Купчинського" 1978 року також звертав увагу на творчий внесок Купчинського. Тарас Салига у своїх публікаціях у виданнях "Просвіта", "Друг читача" також досліджував аспекти творчості Романа Купчинського, а в антології "Стрілецька Голгофа" 1992 року упорядкував матеріали, включаючи статті "Бард української пісні... і не тільки бард" 2004 року та інші. [Додаток Б]

Дослідження щодо творчості Романа Купчинського зосереджені на науково-аналітичному вивченні його творів. Автори підходять до аналізу його робіт як до унікального внеску в різноманітні сфери, такі як історична, фольклористична та журналістська сфери. Дослідники детально вивчають життєвий шлях Р. Купчинського в період Першої світової війни, українсько-польської війни, а також діяльність у галицькій міжвоєнній періодиці. Окрім цього, особливу увагу приділяють історії стрілецьких пісень Р. Купчинського, їхньому місці в контексті фольклору і місцю в українській військовій культурі, що досліджується у фольклористичних працях. [35, с. 285]

У передмові до збірки "Ми йдемо в бій" Ігор Соневицький наголошує на тому, що однією з важливих рис української душі є любов до народної музики. Він вказує, що через пісні наш народ відображав свою історію, передавав свої внутрішні переживання та настрої. Кожна епоха великих історичних змін стимулювала створення нових поезій і пісень: у часи князів постали епічні "билини" і "Слово о полку Ігоревім", козацька ера героїзувалася у козацьких думах і історичних піснях, а січові стрільці внесли свій вклад у пісенний доробок. [11, с. 7]

Роман Купчинський рідко сам записував свої мелодії, це завдання часто виконував Михайло Гайворонський. Більшість пісень Р. Купчинського передавалися усно. У своїй статті М. Гайворонський згадує про труднощі, що виникали при спробах нотувати мелодії, оскільки Р. Купчинський ніколи не виконував свої нові мелодії однаково. Після перших спроб нотування Гайворонським, Купчинський не визнавав їх точними. Михайло Гайворонський перевіряв мелодії Р. Купчинського після 50 років від їх створення під час Першої світової війни і періоду національно-визвольних змагань. Він нотував інші мелодії також у 1968-1969 роках, зі співу автора. Після обговорення вдалося домовитися і випустити збірку, що містила ці мелодії. (Михайло Гайворонський, "Одна пісенька: з історії пісень УСС")

Близько половини мелодій Романа Купчинського подібні з українською народною музикою. Наприклад, пісня "У високій Чорногорі" порівнюється з народною піснею "Вийшли в поле косарі", а деякі композиції, такі як "Ой гори, мої гори", майже не відрізнити від типової української народної пісні. Іноді твори Купчинського сприймають як частину народної спадщини, проте це може призвести до несправедливого ущемлення й недооцінення ролі та ім'я автора.

І. Франко писав, що авторські пісні, почерпані із традицій, переходячи з вуст у уста зазнають численних переробок, скорочуються або розширюються, навіть тема і мотив твору може змінюватися, збагачуються новими традиційними елементами. Пам'ять про автора стирається, а авторство пісні приписується усьому народові. [30, с. 11]

Справді, багато пісень Романа Купчинського мають високу художню цінність, оскільки вони втілені "в дусі української народної поезії і музики", як це відзначено Філяретом Колесою у "Великому Співанику Червоної Калини". Також через творчість автора виявляється його унікальний стиль.

Серед публікацій, що присвячені повстанським пісням та спробам їх аналізу, важливо звернути увагу на автореферат кандидатської дисертації Р. Крамара, яка розглядає фольклор національно-визвольної боротьби українського народу у

1940-1950 роках за матеріалами Західного Поділля. Для своєї дисертаційної роботи протягом 1992-1994 років автор проводив записи в 34 населених пунктах на Тернопільщині та користувався наявними виданнями, такими як «Повстанські пісні» Василя Подуфалого, «Лицарям волі» П. Шимківа, «Ми у вічі сміялися смерті» Євгена Шморгуна. [30, с. 77]

Робота вирізняється новаторством через спробу систематизації усного антиокупаційного творчого спадку за жанрово-тематичними ознаками. Вона аналізує ключові аспекти його фольклорності, надає об'єктивну оцінку щодо естетичної цінності та розглядає питання щодо виникнення цього явища. Також звертає увагу на окремі регіональні особливості, висвітлює ширший національний контекст вивченого матеріалу. [28, с. 6]

Р. Крамар виклав свої роздуми у трьох основних частинах дисертації, які охоплюють теми «Творення, розповсюдження та поширення антиокупаційного фольклору», «Пісні національно-визвольної боротьби» і «Фольклорна проза». У цих розділах він навів цікаві порівняння, обґрунтовані узагальнення та спостереження. Його дисертація та автореферат виділяються у цій галузі науки як значущі події, оскільки вони є найбільш розгорнутою спробою систематизувати повстанський фольклор за науково обґрунтованою системою. [60, с. 78] Дем'ян Григорій не погоджується з усіма пунктами, які викладені в авторефераті Р. Крамара. Він відзначає, що там є певні слабкі моменти, зокрема історичні екскурси та використання нечіткої фольклористичної термінології.

У 1990-х роках в Інституті народознавства НАН України активно проводилася робота над дослідженням українських повстанських пісень періоду 1940-2000 років. Одна з кандидатських дисертацій стосувалася фольклору національно-визвольної боротьби на Західному Поділлі. Євген Луньо, кандидат філологічних наук, вивчав схожу тему, але на прикладі Яворівського району Львівської області. Оксана Саламаха-Кузьменко, аспірантка інституту, досліджувала побутування повстанських пісень серед Українських Січових Стрільців, а етномузиколог Лариса Лукашенко транскрибувала близько 500

мелодій повстанських пісень, які були записані співробітниками Інституту в різних частинах України та за її межами.

Зростає кількість молодих дослідників українського фольклору, які включають повстанську пісенність до своїх дисертаційних робіт. Ця тенденція не обмежується лише регіональними дослідженнями, що стосуються Галичини, Волині, Буковини та Закарпаття, але охоплює й східні області України. Зокрема, із останніх варто згадати хоча б дослідження Ніни Бабич і Тамари Сабельникової, дисертанток Донецького національного університету. [30, с. 10]

2.2. Музичне мистецтво як засіб формування громадянської компетентності на уроках історії.

Музика являє собою вид мистецтва, в якому взаємодіють звуки, емоції та ритми, що розвиваються у часі. Як мистецтво, музика має властивість особливого впливу на людину, здатна викликати почуття, активізувати мислення та впливати на настрій. Головна мета музичного мистецтва полягає в об'єднанні соціальних, естетичних та мистецьких аспектів для відображення світу у свідомості особистості. Вплив музики допомагає формуванню світогляду та особистісних якостей виявляється вкрай значущим. Це питання розглядали учені, педагоги, психологи та музиканти.

Психологами висвітлено, що музика впливає на емоційний стан, і її вплив залежить від характеру музичного твору, а також від рівня сприйняття особистості. Музика може викликати різні реакції, такі як розслаблення, збудження, піднесення настрою або розчулення. Це природні реакції, оскільки емоційний стан людини сильно залежить від зовнішніх факторів, до яких відноситься і музика. Музика сприймається нервовими імпульсами, які передаються в головний мозок, зокрема в гіпоталамус, де імпульси перетворюються на емоції. Цей механізм може доповнювати функція емоційної пам'яті, коли звуки мелодії викликають спогади про подію або емоцію за асоціацією. Таким чином, ми отримуємо реакцію організму у вигляді зовнішньої емоційної відповіді.

Концепція компетентнісного підходу отримала широке поширення, оскільки останні дослідження та реформа нової української школи визначають основним завданням не лише академічне засвоєння предметів та набуття енциклопедичних знань учнями, але й формування компетентностей, які можна застосовувати в реальному життєвому просторі. Таким чином, компетентнісний підхід впроваджується в навчальний процес з метою адаптації дитини до життя і надання більших можливостей щодо розвитку вмінь та навичок у конкретному предметному контексті.

Компетентісний підхід на уроках історії забезпечує повний та різнобічний процес виховання. Важливо зауважити, що головним суб'єктом навчання і виховання є сам учень, і всі методи, підходи та засоби повинні враховувати його індивідуальні особливості.

Події в Україні на сьогодні вимагають перегляду підходів до соціокультурного та національного виховання. Музичне мистецтво представляє собою нескінченний резервуар творів: п'єс, пісень, музичних композицій, які повністю відображають національні особливості та емоції народу. Українська пісня є мелодійною та насиченою. Поєднання ліричних текстів в супроводі мелодії передає мелодійність душі українців, їх переживання в минулому. [53, с. 15]

За жанрами музичні твори поділяються на різноманітні категорії. Особливо важливою частиною національно-патріотичного виховання є історичні пісні, балади та думи. Цей музичний напрям має значну кількість композицій із історичною тематикою, які виникають із народних традицій, вірувань і етнічних особливостей. За визначенням дослідників, фольклор - це представляє собою синтез мистецтва та історії, і формується на засадах традицій, вірувань та культурних особливостей в певних соціальних спільнотах. Особливістю фольклору є те, що його твори несуть у собі не лише відображення реальних подій, що відбувались на територіях їх походження, і взаємодію з мешканцями цих місць, але й містять міфологічні та релігійні елементи. Фольклор не тільки відтворює реальність, але й формує уявлення про неї.

Сам термін "фольклор", що в перекладі означає мудрість, знання був запропонований англійським дослідником і археологом В. Томасом у 1846 році. Визначення фольклору як вияву народної творчості для східних слов'ян вперше представив В. Лесевич. Існують різні підходи до обґрунтування терміну та визначення народної творчості, але вони загалом підходять до цього поняття. Основним критерієм віднесення до жанру фольклору є передача твору, пісні, переказу усною традицією через кілька поколінь. Іншими словами, фольклор -

це накопичення культурних традицій, які сформувалися в окремому суспільному середовищі, відображаючи вірування, уявлення, забобони, які знаходять відображення у різних формах вияву. Фольклор включає в себе різноманітні жанрові напрямки, оскільки народна творчість є дуже різноманітною і виражається у різних варіаціях. До фольклору відносять такі жанри як пісні казки, міфи, легенди, прислів'я, приказки, тости, а також обряди, пов'язані із певними життєвими подіями. [62, с. 8]

У кожній країні формувалася унікальна історія її розвитку, культури та формування нації. Народ, пройшовши ці історичні трансформації, втілював свою фольклорну спадщину, враховуючи особливості своїх територій, культури поведінки та природних особливостей, включаючи ліси, гори, моря і річки. Ці фактори виступали стимулом для розвитку творчої уяви на тлі конкретних історичних подій. Історії та легенди завжди були взаємопов'язані з природними елементами, оскільки стиль життя суттєво залежав від кліматичних умов регіону. Фольклор відображав цю особливість життя та нерідко відтінювався з урахуванням природних змін та погодних умов. Історії, передаючись усно, приймали нові форми, додавались нові факти і описові елементи, драматичні сцени. Це надавало яскравості феномен фольклору, який продовжував жити, адаптуючись до нових ідей епохи.

Яскравим піснею, що виникла на основі фольклору, є пісня "Ой у лузі червона калина". Існують різні версії щодо історії її створення, одна з яких говорить, що народну пісню "Розлилися круті бережечки", з часів Б. Хмельницького, переробили з текстом та мелодією, надаючи більш оптимістичного завершення. Так на світ з'явився відомий текст цього твору. Авторство пісні приписують Степану Чарнецькому та Михайлу Коссаку. Їхню версію опубліковано у 1914 році, цю пісню Українські січові стрільці обрали гімном українського військового легіону.

На сьогодні ця пісня знову отримала популярність у контексті війни. Сучасне медійне середовище дозволяє швидко та масово розповсюджувати

будь-яку інформацію. Лідер гурту "Бумбокс" та Андрій Хливинок у перші дні війни виконали пісню "Ой у лузі червона калина" на Софійській площі серед обстрілів. Це виконання швидко поширилося в соціальних мережах, викликаючи великий емоційний відгук та патріотичний підйом. Музиканти з усього світу приєдналися до цього, роблячи кавери та ремікси. Сама пісня, створена в 1914 році, тепер має надзвичайну актуальність, віддзеркалюючи ситуацію в сучасній Україні. І, хоча вона належить до минулого, вона набуває нового життя, впливаючи на національно-патріотичні погляди українців. [7; с. 9]

Схожі емоції викликає твір, у якому слова Тараса Шевченка поєднуються з музикою Д. Крижанівського – "Рече та стогне Дніпр широкий". Ці слова, написані кобзарем у 1886 році, залишаються актуальними, і кожен українець, який слухає їх, відчуває та розуміє почуття великого поета того часу. Виконана Національним заслуженим академічним українським народним хором України імені Григорія Верьовки, пісня "Рече та стогне Дніпр широкий" стала візитівкою колективу, яка збирає бурхливі оплески та завойовує симпатії глядачів протягом багатьох років.

Сучасна українська музика представлена різноманітними стильовими та жанровими напрямками, що дає музикантам можливість виражати свій творчий потенціал у різних формах, таких як інструментальна музика, вокал, театральнo-сценічне мистецтво та інші. Ці артисти створюють музичні твори, які віддзеркалюють українську ідентичність.

У сучасній музиці відбувається відродження фольклорної музики. Сучасний фольк – це поєднання народної творчості, національного стилю вокалу та сучасних ритмів. Такі гурти як «Гайдамаки», «Заграва», «Фольк-music» працюють в цьому напрямку. Видатною постаттю на українській музичній сцені є сучасна співачка Джамала, яка включає в свій репертуар патріотичні пісні, розповідаючи про історію батьківщини.

З лютого 2022 року український медіа-простір став свідком виникнення

нового музичного напрямку – пісень про війну. У зв'язку з війною та участю українських творчих особистостей у цих подіях, артисти об'єдналися і випустили значну кількість патріотичних музичних композицій, які розглядають тему війни, воєнні події, воєнні оповідання та надихають на перемогу над ворогом. Помітні автори та виконавці включають як відомих українських зірок, так і невідомих досі талановитих виконавців. Серед них Я. Руденко, М. Полончак, Т. Боровик, гурт «Дзвони», А. Хливнюк, Джамала, Тіна Кароль та багато інших патріотичних музикантів.

Особливо варто звернути увагу на нових та перспективних молодих музикантів, яка в інтернет-спільноті співає в новому та оригінальному форматі з патріотичною спрямованістю. Наприклад, Віталіна Грицак, талановита піаністка та співачка, ділиться з аудиторією відео "Співочі новини", де вона виконує пісні-частівки, розкриваючи актуальні військові події у формі музичних новин. Ці відео набули великої популярності серед української аудиторії. В квітні, на своїй сторінці у Facebook, Віта Грицак організувала онлайн-концерт, в основному присвячений патріотичній тематиці.

Сучасна Україна привертає увагу визначних зарубіжних рок-виконавців, які переосмислюють українські хіти у власних інтерпретаціях. Всесвітньо відомий гурт Pink Floyd вирішив висловити свою підтримку та захоплення Україною, записавши пісню з вокалом Андрія Хливнюка. Значущим є той факт, що цей гурт вже не займається концертною діяльністю, і їх остання композиція записана 28 р. тому. Така увага від світових зірок становить велику підтримку та мотивацію для українців.

Отже, важливо формувати національну свідомість та громадянську компетентність на уроках історії, використовуючи відповідний музичний матеріал. Музика, яка є джерелом мотивації, також несе виховний потенціал. Використання музичних творів може сприяти посиленню враження від історичних подій та передає емоційний заряд цих подій.

Висновки до розділу 2

Сучасний стан досліджень українських патріотичних пісень свідчить про постійний інтерес до цього аспекту культурної спадщини. Українські патріотичні пісні стали не лише символом боротьби за незалежність, а й ключовою складовою у формуванні національної ідентичності. Зміст патріотичних пісень в контексті сучасної політичної та соціокультурної ситуації дозволяє краще зрозуміти роль музики у формуванні патріотичних почуттів та національної самосвідомості. Нові дослідження розширюють наше уявлення про важливість цього музичного жанру в контексті української історії та сучасності.

Отже, музичне мистецтво можливо застосовувати як засіб формування громадянської компетентності під час уроків історії. Це не лише допомагає відобразити соціокультурні аспекти минулого через аудіовізуальні засоби, але й стимулює розвиток критичного мислення та розуміння соціальних та політичних процесів. Музика на уроках історії може бути не лише додатковим джерелом інформації, але й інструментом для аналізу подій, висловлення почуттів та ставлення до важливих історичних моментів. Вона стимулює емоційну відповідь, сприяє усвідомленню значущості історичних подій для формування громадянської свідомості та активної громадянської позиції учнів.

Щоб досягти максимальної ефективності у використанні музики на уроках історії, потрібно ретельно підбирати композицію, пісню або музичний твір, що відображатиме тему уроку історії, підкреслюючи ті аспекти минулого, які варто запам'ятати й усвідомити.

Методичні поради щодо застосування нових методів і кращої мотивації на уроках відомих методистів, статті і розробки з патріотичного і естетичного виховання та дослідження культури українського народу слід брати до уваги при розробці власних методичних порад, що допоможе у вдосконаленні підходу до викладання вчителями на уроках історії.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОГО КОНТЕНТУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Педагогічний процес є складною системою, орієнтованою на цілісне навчання та виховання молодого покоління. Урок, який є ключовою складовою цієї системи, представляє собою чітко структурований, логічно завершений етап навчального процесу, який часово регламентований. Основною метою уроку є систематизована пізнавальна діяльність, спрямована на конкретний предмет і організована як тематично так і структурно побудована. Урок виконує ключову роль у процесі освіти, представляючи завершений етап навчального процесу, який є невеликим кроком у опануванні матеріалу з певної теми.

Уроку має бути структурованим, і кожен його етап передбачає активність, яка обумовлена поставленими завданнями та напрямками. Структура та тип уроку визначаються врахуванням теми, цілей та завдань, а також особливостей учнівського колективу. Планування поетапної діяльності на уроці є важливим елементом, що впливає на якісну організацію процесу та розподіл активностей протягом визначеного часу. Визначення мети уроку відповідно до теми важливо для досягнення конкретних результатів. [53, с.12]

Особливу увагу слід приділити вибору типу уроку, оскільки це визначає ефективний шлях до досягнення дидактичної мети та логічного досягнення запланованого навчального результату.

Більшість предметів у школі проводяться за основним типом уроків, оскільки вони визначають стандартні засоби взаємодії між учнями та вчителем під час навчання. Залежно від конкретного предмету, певний тип уроку може бути більш чи менш ефективним залежно від теми та очікуваних результатів.

Проаналізуємо типи уроків, специфічні для предмету "Історія" у школі.

- Урок вивчення нових знань. Основною метою цього типу уроку є освоєння нового матеріалу, певного обсягу інформації. Розділ теми, який вивчається, може бути освоєний через реалізацію структури уроку засвоєння нових знань. Цей підхід передбачає проведення організаційного моменту,

перевірку домашнього завдання, проведення мотиваційного моменту, ефективну передачу нового матеріалу, підсумкове узагальнення та систематизація знань, оформлення підсумків уроку та визначення завдання для самостійної роботи вдома. Ключовим етапом цього уроку є здобуття нової інформації, яке може бути представлена вчителем, так і учнями у вигляді повідомлення. Отже, основною метою є надання нових знань.

- Урок розвитку навичок та вмінь включає в себе самостійну активність учнів, під час якої вони використовують набуті знання для вирішення конкретних завдань, таких як робота з картами, використання довідкового матеріалу, створення презентацій і т. д. Цей урок має структуру, що включає організаційний етап, перевірку домашньої роботи, повторення матеріалу з попереднього уроку, що становить основу для практичної роботи, запланованої на уроці формування навичок та вмінь. Мотиваційний етап грає ключову роль у привертанні уваги, за яким слідує оголошення мети практичної роботи, виконання завдань. Урок завершується підсумками та визначенням домашнього завдання.
- На уроці застосування вмінь ставиться акцент на використанні знань та навичок учнів. Хід уроку схожий на попередні уроки, але тут активно підтримується самостійна робота. Оцінюється їхня здатність застосовувати отримані знання та навички. Структура уроку включає організаційний етап, перевірку домашнього завдання, вдосконалення попередніх навичок, мотивацію, практичну частину, яка включає як організаційний момент, так і самостійну роботу.
- Комбінований урок є ефективним типом уроку, який дозволяє вчителю використовувати різноманітні завдання для вивчення предмету та стимулювати індивідуальні можливості учнів. Структура такого уроку включає наступні етапи: вступ, під час якого активізуються опорні знання учнів; перевірка виконання домашнього завдання; мотиваційна частина, спрямована на підготовку учнів до освоєння нового матеріалу; виклад

основного матеріалу за темою уроку; закріплення та узагальнення інформації, отриманої протягом уроку; підсумки роботи; надання домашнього завдання.

Розглядаючи можливість використання музичного матеріалу на уроках історії, особливу увагу слід звернути на мотиваційний етап уроку, оскільки мета музики полягає у тому, щоб емоційно впливати на учнів та підсилювати їхнє розуміння та відчуття стосовно подій, що вивчаються. Таким чином, використання музичних прикладів у мотиваційній частині є доцільним і корисним. Музичний матеріал також можна використовувати на етапі підбиття підсумків, як епілог або логічний висновок після освоєння матеріалу. Важливо заздалегідь обдумати мету його використання та очікувані результати, ретельно вибираючи музичні композиції та аргументуючи їхній вибір перед їхнім програванням.

Щодо новаторських уроків, їх можливості виявляються значно ширшими. Зокрема:

- Урок-презентація (з використанням слайдів). Учні 9 класу мають підготувати презентації про видатних українських композиторів.

- Урок-спогад (інсценізація історичної події чи особистості). Наприклад, якщо у класі є учень чи учениця, які грають на кобзі, можна за допомогою мелодії пояснити, що цей інструмент надихав, та заспокоював козаків, на ньому грали всі, від козака гетьмана.

- Урок-концерт (з використанням шкільної самодіяльності на тему). Це може бути систематизуючий урок із історії XIX століття)

- Урок-квест. Запропоновано провести інтернет-квест, використовуючи програми для створення аудіозапитань про композиторів та твори, а також різних творчих завдань для вирішення. Кожна станція передбачає виконання творчих завдань, таких як виконання пісні або вгадування мелодії.

- Урок-презентація – виконання музичного твору. Запропоновано

виконати кавер-версію пісні "Ой, у лузі червона калина".

Творчі та нетрадиційні уроки - заходи, які зацікавлюють як учнів, так і вчителів. Такий спосіб подачі матеріалу обов'язково залишає емоційне враження у душах учнів. Щоб провести подібні уроки, вчитель повинен мати спеціальну підготовку та виділяти додатковий час, проте результати навчання варті всіх зусиль. Важливо відзначити, що такі уроки мають з'являтися в навчальному плані вчителя періодично, якщо для нього мотивація відіграє ключову роль. Зрозуміло, що не варто занадто часто використовувати нетрадиційні методи, оскільки основний акцент повинен бути зроблений на класичному типі уроку, під час якого вчитель подає необхідний матеріал, а учні його засвоюють. Занадто часті нетрадиційні уроки можуть відволікати увагу учнів, які почнуть очікувати шоу, і це може ускладнити сприйняття інформації під час стандартного уроку.

Особливо значущою є етап мотивації, який входить у структуру типового заняття будь-якого предмету, також і історії. Головна мета мотиваційної частини полягає в тому, щоб викликати інтерес та розуміння теми уроку, її важливості. Для розуміння значущості цього етапу варто розглянути поняття «навчання» та «мотивація». [52, с. 244]

Учіння являє собою процес, під час якого учні засвоюють знання, розвивають вміння та навички шляхом активної участі у навчальних заходах під час уроків або виконання домашніх завдань. Цей процес має свою мету і орієнтований на активну участь вольових та мотиваційних процесів особистості, що залучена до даного процесу.

Мотивація є синтезом зовнішніх та внутрішніх компонентів, які чітко направляють учнівську навчальну діяльність, це внутрішні стимули та розуміння, що спонукають до зростання інтересу та осмислення важливості вивченого матеріалу. Процес формування мотивації ділиться на різні рівні, які вивчала М. Маркова у своїй роботі "Формування мотивації учіння". Згідно з результатами її дослідження мотивацію можна класифікувати на наступні рівні: високий, гарний, позитивний, низький, негативний рівні шкільної мотивації.

Мотиваційні рівні за М. Марковою, є комплексом причин, обставин і особистісних рис дитини. Ці рівні впливають на якість засвоєння знань, розвиток вмінь та навичок, а також рівень зацікавленості у конкретному предметі або в навчанні в цілому. Спад навчальної мотивації може бути обумовлений як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, що визначають ставлення учня до навчання в школі. Таким чином, головним завданням на уроках є створення у учнів позитивної мотивації щодо навчального процесу. [23, с.8]

Отже, мета мотиваційного блоку полягає у покращенні ставлення дитини до школи та підвищенні інтересу до процесу здобуття знань. Основою для формування позитивного ставлення є різні аспекти, такі як мотивуючі чинники, орієнтація на досягнення результату, експерименти з закономірностями учнівської мотивації, створення сприятливого навчального середовища у класі та практичне використання навчальних досягнень. На етапі мотивації вчитель використовує різноманітні методи та прийоми, які відповідають тематиці та активностям уроку.

Серед таких прийомів можна виділити прослуховування музики чи виконання музичних завдань, пов'язаних із темою уроків історії. Прослуховування музики також вимагає визначеної методики. Ключовим є належне налаштування, психологічна та інтелектуальна підготовка для легкого сприйняття та мотивації. Це питання вимагає ретельної підготовки вчителя до уроку, відбору відповідних музичних творів за темою та постановки питань щодо результатів прослуховування. Залежно від теми можна включити письмові завдання, пов'язані з тематикою композиції чи створити творчі вправи. Зрештою, дослідження, проведені вченими за кордоном, підтверджують вплив музики на мозок людини. Гармонійний звук інструментів резонує в кожній клітині людського організму.

Вчителі на практиці можуть користуватися різноманітними освітніми платформами. Застосування технологій Веб 2.0 і Веб 3.0 відкриває можливості

використання соціальних мереж, блогів та веб-квестів. В програмі VideoScribe вбудована система караоке та віртуальна клавіатура, що дозволяє організовувати дидактичні ігри та онлайн-вправи для різноманітності навчального процесу. Також можна використовувати додатками, такими як "Камертон", "Віртуальне фортепіано", які дозволяють учням самостійно налаштовуватися та виконувати свої партії.

Рекомендуємо педагогам використовувати музичний матеріал на різних уроках. Наприклад, у 5 класі можна запропонувати учням послухати популярний гімн у виконанні дітей України, а також поговорити про Духовний гімн України. Важливо відзначити, що знання гімну України є важливим для кожного українця, і це сприяє формуванню громадянської компетентності та поваги до державних символів. На уроці у 5 класі можна застосувати методичний прийом "Музична руханка", під час вивчення теми про козацтво під супровід козацького маршу.

У рамках уроку "Мистецтво Давньої Греції" (6 клас) обговорюємо зародження театру, трагедії і комедії, хору, а також переглядаємо відео.

На уроці, присвяченому темі "Культура Русі-України кн. X - п. п. XI ст." для учнів 7-го класу, ми даємо завдання записати інтерв'ю у старших людей, занотувати народні пісні. Якщо є можливість, ми організуємо експедицію до старожиливів найближчих сіл з метою вивчення обрядів, традицій та пісенного фольклору. Після цього ми обробляємо зібраний матеріал. Учні також готують реферати та повідомлення під керівництвом вчителя.

Вивчаємо стародавні календарні звичаї та обряди, такі як колядки, вечорниці, веснянки, купальські та петрівчані пісні. Учні показують сценки календарних обрядових дійств. Вони визначають основних персонажів, виготовляють реквізити для конкретного обряду чи звичаю згідно зі своїми задумами. Разом із вчителем складають сценарії, використовуючи старовинні календарні звичаї та обряди, і відтворюють їх. Таким чином, учні починають більше цікавитися народними звичаями, вивчають фольклор та родинні та

народні традиції.

Запропонуємо провести цікаву гру під назвою "Вгадай пісню", під час якої учні слухатимуть музичний твір та намагатимуться через міміку та жести передати його зміст, щоб команда могла вгадати за обмежений час. Рекомендується поділити клас на команди та обрати відомі українські пісні. Гру можна проводити на будь-якому уроці.

Урок на тему "Розвиток культури у XVIII ст." для 8-го класу можна провести у формі конференції, на якій учні представлять свої проекти. Учні будуть об'єднані в групи та отримують завдання на підготовку проектів, серед них буде тема, що стосуватиметься видатних українських композиторів - А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Березовського.

Група має зосередитися на показі й обговоренні творів композиторів, таких як опера "Демофонт", "Креонт", "Алкід" та "Квінт Фабій" та ін. та їхнього внеску у музичну культуру.

Протягом двох тижнів учні виконують пошукове завдання, вибирають джерела інформації та працюють над оформленням свого проекту. Учасники розподіляють обов'язки між собою та вчитель призначає з-поміж сильних учнів керівників-експертів. Серед учасників вчитель виконує роль фасилітатора, також є експерти, журі, учасники, що готували проекти та слухачі. Проведення уроку-конференції сприятиме об'єднанню дітей та поглибленню їх знань про українську культуру.

На уроці, присвяченому "Культура України першої половини XVII ст." для стимулювання інтересу до теми музичного мистецтва, ми запрошуємо гостя-музиканта або пропонуємо учням виконати думу, використовуючи музичний інструмент.

На уроці "Культура України початку XX ст." для підняття інтересу цитуємо висловлення, пов'язані з Миколою Лисенком, дозволяючи учням вгадати, про кого йдеться, потім прослуховуємо увертюру до опери "Тарас Бульба" або твори Соломії Крушельницької та Анатолія Вахнянина і використовуємо формат

"Мікрофон", щоб обговорити асоціації, які викликає музичний твір.

Під час уроку "Україна в Першій світовій війні" застосуємо дидактичну гру "Музичний батл", де учні, обговорюючи питання конкуруватимуть на кількість виконаних пісень. Такий формат уроку поглибить знання учнів зі стрілецької спадщини, що має великий патріотичний заряд.

Для старших класів можна дати завдання проаналізувати течії у музиці або їх улюблені гурти, у вигляді есе або проєкту у формі портфоліо, яке включатиме текстовий матеріал, фотографії, колажі, меми, відеозаписи, аудіозаписи та інше.

У 11 класі можна використовувати метод "Перевертанець" під час інтегрованого уроку, з історії та музики, на якому вчитель історії проводить лекцію, а вчитель музики виконує на музичному інструменті спокійну мелодію сучасної пісні у швидкому темпі та, навпаки, мелодію швидкої пісні грає тихо у сповільненому русі. Учні мають вгадати назву пісні і її виконавця, що зробить урок захопливим.

Отже, інноваційні методи навчання у порівнянні з традиційними ефективніші. Інноваційні методи допомагають у особистісно орієнтованому навчанні. Використання проєктних, ігрових, інформаційних технологій, критичного мислення дозволяє не лише розширити спектр навчального процесу, а й сприяє кращому засвоєнню. Застосування музичної тематики у творчих завданнях, загадках, квестах та іграх сприяє підвищенню інтересу та більш якісному засвоєнню матеріалу на уроках учнями. Загалом, ми рекомендуємо використовувати музичну тематику для класів як підказки для вчителів-істориків, а також інтернет-платформи, мобільні додатки.

Розглянемо літературу, яка може бути корисною для вчителів під час підготовки до уроків з історії України першої половини ХХ століття, особливо тих, що стосуються аспектів культури.

У посібнику "Історія України (1914-1939) в художньо-літературних образах" Ігор Коляда зауважує, що потужним засобом, який допомагає відтворити та розуміти історію під час навчання є художня література. Він також вказує на

значущість авторських та народних пісень як важливих елементів для мотивації на уроках історії. Музика й пісні сприяють уявному осмисленню минулого, роблять історію більш конкретною та живою. Завдання вчителя полягає в тому, щоб зробити історичний матеріал доступним та емоційно зрозумілим для учнів. Використання художньої літератури та поетичних творів пісень, а також народної творчості може значно сприяти цьому процесу.

Використання музичних творів на уроках допомагає емоційно розбавити сухі факти з підручника, сприяє глибшому розумінню опрацьованих подій, підвищує якість уроку, усуває відчуття абстрактності та шаблонності, роблячи заняття більш доступним для учнів і сприяючи полегшенню процесу запам'ятовування матеріалу. [51, с.9]

Використання музичних композицій в розповіді вчителя є одним із методів під час вивчення матеріалу. Проте, слід пам'ятати, що основне завдання вчителя полягає у викладенні програмного матеріалу, а не проведенні уроку музичного мистецтва. Музичні елементи мають сприяти засвоєнню нового матеріалу учнями, не перевантажуючи урок. Наприклад, викладач може привести уривок з пісні під час вивчення теми "Україна в Першій світовій війні", яка розкриває питання формування Легіону Січових стрільців. Це може бути супроводом під час розгляду картини, схеми або ілюстрації з підручника, замінюючи усну розповідь вчителя.

На уроці з Першої світової війни маємо значний вибір пісень, які можна використовувати на уроці. Серед рекомендованих композицій є пісня "Штирнадцятий рік смутний настав - Першого серпня плач ся розпочав!", поезія "Заквітчали дівчатонька" Романа Купчинського, яка була написана після бою на горі Маківці в Карпатах. Також слід звернути увагу на "Перед виїздом" Гриньки Гринчишина та пісню "Стрілецький марш" Осипа Маковея, яка має цікаву історію. [51, с. 43]

В процесі розкриття теми використовується метод аналізу тексту пісні, у якому спільно з учнями вчитель досліджує співвідношення між текстом та

реальністю, вивчає вплив тих чи інших обставин на автора під час створення композиції, а також оцінює популярність пісні та її актуальність в сьогоденні. Вчитель проводить аналіз самостійно або разом з учнями, використовуючи уривки тексту пісні для коментування, що сприяє розвитку вмінь аналізу та стимулює інтерес до наукового дослідження. Також можна заздалегідь скласти план запитань до тексту та використовувати його для аналізу пісні після прослуховування.

З вищесказаного випливає, що практичне використання музичних творів на уроках історії України може сприяти досягненню поставленої мети. Однак ключовою умовою є правильне застосування методичних прикладів та належна підготовка до уроку.

У роботі позакласних чи в позашкільних заходах музичні твори теж відіграють важливу мотиваційну роль. У гуртках та під час підготовки до позакласних заходів доцільно використовувати пісні, коли учні вже мають певні знання та враження щодо тих чи інших явищ або подій. Таким чином, використання музичних вкраплень може глибше розкрити та розширити їхнє розуміння, доповнюючи основний матеріал цінними допоміжними джерелами. Музика залишає позитивний слід у процесі навчання, розширює світогляд і допомагає бачити і цувати прекрасне.

Вчителям історії, які створюють сценарії патріотичних заходів, слід використовувати пісні, що передають дух героїчної боротьби, самопожертву та героїзм. Наприклад, Петро Клим у своєму сценарії заходу "За Україну, за її волю" використовує такі пісні, як "Ой, у лузі червона калина", "Їхав стрілець на війноньку", "Гей ви, хлопці січовії", "За байраком байрак", "Гей, там на горі січ іде", "В степах України", "Гей, видно село за горою", "Журавлі" ("Видиш, брате мій"), "Гей наливайте повнії чари", "Ой у лісі на полянці".[32]

Одним із важливих джерел ознайомлення учнів з історичним минулим служить художня література. На уроках історії використовують художню літературу як джерело ілюстрації історичного матеріалу, що унаочнює та

конкретизує історичний матеріал. Музичні твори, подібно до художньої літератури, слугують доказами історичних фактів, оскільки вони мають силу художнього образу. Вони роблять уроки більш емоційними, викликають конкретні почуття та допомагають формувати ставлення до історичних подій. Хоча ці матеріали є корисними, важливо використовувати їх розумно, не відхиляючись від основної теми уроку, обираючи невеликі уривки для навчання. Авторські та народні пісні, музика сприяють поширенню високих моральних цінностей і ідеї патріотизму. Художні образи у піснях ефективно закріплюють історичний матеріал у пам'яті.

Серед цінних джерел історії є пісні, які відображають життя та події сучасної епохи з погляду автора. Важливо бути обачним при виборі таких творів, розглядаючи їх як потенційні історичні джерела. Такі твори можуть бути суб'єктивними та не завжди точно відображати реальні події, тому потрібно ставитися до них з критичністю. Літературні твори, створені пізніше про певну епоху, хоча мають художню цінність, не завжди можна вважати достовірними історичними документами.

Отже, при виборі музичного репертуару для уроків історії важливо враховувати кілька ключових аспектів: пізнавальну та виховну цінність матеріалів, додержання об'єктивності, точності у відтворенні історичних фактів та рівень художньої якості. Під час використання пісень та музичних композицій на уроках історії, важливо обирати твори, які:

1. Відображають історичні події;
2. Передають образи історичних особистостей.

Широко залучаючи мистецькі твори, важливо не перевантажувати образами, цитатами, посиланнями уроки історії України. Використання художніх, мистецьких, музичних творів на уроці не є самоціллю, прикрасою чи розвагою, справді допомагає в пізнанні історичного минулого та в розвитку знаннєвого, діяльнісного та ціннісного компонентів уроку.

Існує велика кількість публікацій та матеріалів, що стосуються

патріотичного й естетичного виховання, досліджень культури українського народу, а також методів актуалізації й мотивації учнів, впровадження нових і вдосконалених методів проведення уроків історії вчителем. Вказівки щодо нових методів покращення мотивації на уроках історії розробляють відомі методисти, такі як О. Пометун, С. Терно, В. Островський, К. Баханов, В. Курилів.

Майстерне використання музичних творів підвищує зацікавленість учнів історією, мотивує до більш глибокого опрацювання тем. Музичний фрагмент може слугувати для налагодження процесу візуалізації та пізнавальної активності, оживлення сухої розповіді. Існує велика кількість практичних методів та прийомів використання музики для вивчення історії в умовах шкільного навчання, тому пропонуємо такі рекомендаційні приклади:

Музичні фрагменти як фон: Застосування інструментальної музики як фону під час дискусій чи читання матеріалів допоможе створити атмосферу та підтримати концентрацію.

Рекомендуємо вчителям використовувати музику українських композиторів до історичних фільмів, що зацікавить учнів історичними подіями та змотивує до їх перегляду.

Композитор	Фільм, серіал	Тема уроку, клас
Платон Майборода	«Українська рапсодія» (1956 р.) С. Параджанова	«Україна на початку Другої світової війни (1939—1941 рр.)», 10 клас.
Борис Лятошинський	«Тарас Шевченко», «Іван Франко», «Григорій Сковорода»	«Розвиток філософських ідей. Г. Сковорода», 8 клас; «Т. Шевченко та український національний рух», 9 клас;

		«І. Франко і розвиток української суспільно-політичної думки», 9 клас
Вадим Гомоляка	«Олекса Довбуш» (1961 р.)	Правобережжя та західноукраїнські землі в середині XVIII ст., 8 клас
Євген Станкович	«Ярослав Мудрий» (1981 р.)	(«Русь-Україна за правління князя Ярослава Мудрого», 9 клас
	«Легенда про княгиню Ольгу» (1983 р.)	Русь-Україна за князювання Ольги та Святослава, 7 клас
	«Кармелюк» (1985–1986 рр.)	Російський та польський визвольні рухи. Соціальні протести, 9 клас
Олега Ківа	«Роксолана» (1997 р.)	Українські землі в першій половині XVI ст., 8 клас
	«Козаки йдуть» (1991 р.), «Дорога на Січ» (1994 р.)	історія України, 8 клас
Алла Загайкевич	«Мамай» (2002 р.)	історія України, 8 клас
	«Поводир» (2014 р.)	Насильницька колективізація та опір їй населення. Голодомор 1932—1933 рр., 10 клас
	«Будинок "Слово"» (2017 р.)	Масові репресії, 10 клас
	"Довбуш" (2023 р.).	Правобережжя та західноукраїнські землі в середині XVIII ст., 8 клас

Створення саундтреків: створення учнями саундтреків для історичних подій сприятиме творчому мисленню та розумінню сутності подій.

Музичні візуалізації: малюнки або презентації, що відображають уявлення учнів про історичні події під впливом музики. Історична тематика в музиці є досить розповсюдженою, оскільки багато композиторів та виконавців використовують історичні події або персоналії як основу для своїх творів. Ось деякі з них:

1. **«Sparta» - Sabaton:** Ця пісня та багато інших пісень гурту розповідають про історичні битви та події, зокрема про події з воєнної історії. Пісня про Фермопільську битву та загибель 300 спартанців («Персько-грецькі війни», 6 клас)

2. **"Alexander the Great" - Iron Maiden:** Пісня про життя і подвиги Александра Македонського. («Александр Македонський. Елліністичні держави», 6 клас)

3. **"Егмонт" - Л. ван Бетховен:** увертюра була написана на основі трагедії Йогана Вольфганга фон Гете, де висвітлюється тема свободи і єдності народу, боротьбу нідерландського народу проти іспанських завойовників за незалежність в XVI столітті. (теми: «Просвітництво»; «Конрреформація в Європі»; «Національно-визвольна війна в Нідерландах», 8 клас)

4. **"Ель Кондор Паса" - Сімон і Гарфанкел:** пісня про боротьбу за свободу в Латинській Америці. («Великі географічні відкриття європейців», 8 клас)

5. **"The Trooper" - Iron Maiden:** ця пісня інспірована історичною подією, а саме битвою при Балаклаві під час Кримської війни. («Австрійська та Російська імперії: Кримська війна», 9 клас)

6. **"1812 Overture" - П. І. Чайковський.** Створена для відзначення перемоги Росії у війні 1812 року проти Наполеона. («Наполеонівські війни та їх наслідки», 9 клас)

7. **"Ель Кондор Паса" - Сімон і Гарфанкел:** перуанська пісня, у 2004 році пісня була визнана національним надбанням та культурною спадщиною Перу. («Утворення незалежних держав у Латинській Америці», 9 клас).

8. **"Zombie" - The Cranberries:** пісня написана у відповідь на теракт бойовиків ІРА у місті Уоррінгтон, в результаті якого загинули люди. (Громадянська освіта, «Що загрожує стабільному й безпечному існуванню сучасного світу», 10 клас)

9. **"The Ballad of Ira Hayes" - Johnny Cash:** Розповідає історію про Іру Хейса, індіанського солдата, який брав участь у піднятті прапора на острові Іводзіму під час Другої світової війни. («Завершення та підсумки Другої світової війни», 10 клас).

10. **Саундтрек Ховарда Шора до фільму "The Butler" ("Слуга"),** який розповідає про расову дискримінацію та боротьбу за громадянські права у США. («Політичне життя та суспільні рухи в США кн. ХІХ - поч. ХХ», 9 клас; «США в 1961—1980 рр.», 11 клас)

11. **"Fortunate Son" - Creedence Clearwater Revival:** антивоєнна пісня, спрямована проти політичної еліти, особливо республіканців, написана під час війни у В'єтнамі. З моменту її написання вона стала одним із символів боротьби з війнами, які ведуть США. («Міжнародні відносини в 1950—1980-ті рр., В'єтнамська війна», 11 клас)

12. **"We Didn't Start the Fire" - Billy Joel.** Текст пісні містить алюзії на понад 100 ключових подій, які відбулися у світовій історії між 1949 і 1989 роками і може бути використана для вивчення історії минулого століття. (Всесвітня історія, 11 клас)

Ці музичні твори представляють різноманітні історичні події, постаті та аспекти минулих епох через призму музики. Вони можуть стати відмінним доповненням до уроків, допомагаючи учням сприймати та розуміти історичні факти та контекст подій через музичні тексти.

Створення власних текстів пісень, які відображають ключові історичні події розвиватиме творчі та аналітичні навички. Актуальною темою для створення власних пісень є сучасні події, які учні переживають на власному досвіді. Доцільно буде більше зосереджувати увагу на позитивних моментах, але і не забувати про трагічні сторінки історії.

Звукові колажі: у створення звукових колажів допоможе використання аудіозаписів, цитат та звуків, що відображають конкретні історичні етапи. Це може допомогти учням ліпше відчувати атмосферу часу. Переклад іноземних історичних пісень розвиватиме мовленнєву компетентність, інтегрує в собі знання з історії, музичного мистецтва та іноземної мови.

Обговорення впливу музики: тут варто вести мову про те, як музика впливала на суспільство під час певних історичних подій. Аналізуйте її роль у вираженні настроїв та ідеологій.

Проблемні питання:

- Чому за Емським указом (1876 р.) було заборонено сценічні вистави, друкування текстів до музичних нот? (9 клас).
- Чому кобза й бандура були оголошені ідеологами ЦК КП(б)У класово ворожими інструментами? (10 клас).
- Чому на Республіканській олімпіаді в Харкові було заарештовано й розстріляно майже 300 учасників кобзарського з'їзду, більшість з них - люди літнього віку, незрячі та інваліди? (10 клас)
- У чому полягає новаторство львівського музичного модернізму 1920—1930-х рр.? (10 клас)
- Яку роль відіграв гурт «Бітлз» у становленні сучасної музики?(11 клас)
- На які проблеми звертали увагу міжнародні музичні фестивалі? (11 клас)
- Вплив іноземної музики на формування молодіжних неформальних рухів. (11 клас)

Музичні проекти з дослідження історії: учні самостійно досліджують роль музики у конкретних історичних подіях та створюють презентації чи проекти.

Приклади тем для проєктів:

- Музика етнографічних регіонів. Петро Терпелюк «Гуцульщина» (Рекомендуємо скористатися онлайн-архівом старовинних українських народних пісень «Folk-Ukraine», де представлена народна пісенна традиція 14 етнографічних регіонів, включно з Кримом);
- Розвиток культурної сфери П. Скоропадським;
- Діяльність Державної української мандрівної капели (ДУМКА);
- Заслужений державний хор ім. Г. Верьовки;
- Творче об'єднання «Трембіта»;
- Київський камерний хор;
- Фестивалі національної молодіжної музики «Червона рута», «Країна мрій», «Таврійські ігри»;
- Народні свята-конкурси «Лесині джерела», «Сорочинський ярмарок»;
- Міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня»;
- Міжнародний фестиваль авторської пісні «Золоті ворота»;
- Молодіжні неформальні рухи.

Інтерактивні ігри з музикою: рекомендуємо використовувати ігрові форми з музикою для тестування знань про історичні факти та постаті. Наприклад, "Музичні квести" на виконання або вгадування про яку історичну подію йдеться в пісні. Приклади пісень: «Чи не той то хміль», «Ой наварили ляхи пива» (Пісня про Івана Гонту), «Ой попід гай зелененький» (пісня про Олексу Довбуша), «Ой, Боже наш милостивий, помилуй нас з неба» (пісня про зруйнування Січі), «За Сибіром сонце сходить» (пісня про Устима Кармалюка), «Пісня про шандаря», «Ой ходив чумак», «Штирнадцятий рік тяжкий настав», «Вічний революціонер», «Питається вітер», «Зажурились галичанки».

Музичні експерименти: учні аналізують, які музичні жанри були популярні в певні історичні періоди та чому. Це може включати вивчення еволюції музичного смаку та впливу історичних змін.

Синтез мистецтв: ми реалізуємо у творчих проєктах, де учні комбінуватимуть елементи історії та музики, створюючи, наприклад, музичні відео, що відображають певний період. На позакласних гуртках з історії вчитель з учнями може організувати зйомку короткометражних фільмів про певний період історії із застосуванням притаманної цьому періоду музики та пісень.

Створення історичних плейлистів: учні створюють плейлисти, які відображають різні етапи історії. Це може бути ефективним способом усвідомлення змін в музичному смаку та тенденціях. Цікавим завданням для учнів буде скласти плейлисти своїх батьків, бабусь, дідусів та зробити порівняльний аналіз за схемою:

- співвідношення популярності народних/авторських/іноземних пісень;
- превалююча тематика;
- історична наповненість;
- технічний розвиток звукозапису.

Музичні театралізації: інсценізації або короткі вистави, де музика є ключовим елементом. Це може поліпшити розуміння історичних подій та їхнього впливу на суспільство. Варто частіше проводити позакласні /позашкільні заходи. Наприклад - флешмоб вертепів «З колядою в кожній хаті» з колядками «По всьому світу», «Сумний святий вечір у 47-м році...», «Добрий вечір тобі, пане господарю»...

Вивчення біографій музикантів: рекомендуємо досліджувати життя та творчість музикантів, які відігравали важливу роль у певних історичних періодах. Це може розкрити зв'язок між мистецтвом та подіями того часу.

[Додаток В]

Клас	Українські композитори	Зарубіжні композитори
8	Максим Березовський, Дмитро Бортнянський, Артем Ведель.	

9	Йосип Витвицький, Михайло Вербицький, Семен Гулак-Артемівський, М. Леонтович, К. Стеценко, С. Людкевич.	Людвіг ван Бетховен, Едвард Гріг, Фредерік Шопен, Бедржих Сметана, Антонін Дворжак, Ференц Ліст, Ян Сибеліус, Карл Вебер, Гектор Берліоз, Нікколо Паганіні, Джузеппе Верді, Михайло Глінка, Роберт Шуман.
10	Г. Верьовка, П. Козицький, Б. Лятошинський, Л. Ревуцький, Василь Барвінський, Філарет Колесса, З. Лисько, А. Рудницький, М. Колесса, С. Туркевич, Н. Нижанківський.	Дж. Гершвін, С. Рахманінов, А. Тосканіні, Л. Стоковський, Л. Дюррей, Д. Мійо, Ф. Пуленк.
11	К. Данькевич, Г. Жуковський, брати Г. і П. Майборода, Ю. Мейтус, А. Штогаренко, О. Білаш, А. Філіпенко та І. Шамо, О. Сандлер, А. Кос-Анатольський, Я. Цегляр, Л. Грабовський, В. Годзяцький, В. Сильвестров, В. Загоруєв, Євгенія Мірошніченко, Анатолій Солов'яненко.	Сергій Прокоф'єв, Родіон Щедрін, Артур Шнітке, Леонард Бернстайн, Джан Карло Менотті, Давид Горовіц та Ван Кліберн, Святослав Ріхтер, Павло Коган, Давид Ойстрах, Ієгуді Менухін, Лучано Паваротті, Маріо Ланца, Пласідо Домінго, Монсеррат Кабальє.

Музичний аналіз військових подій включає розгляд того, як музика використовувалась у військових конфліктах: військові гімни, пісні солдат, марші та аналіз їхнього впливу на мораль та єдність бійців.

У 8 класі при вивченні козацької доби можна розповісти цікаві факти про використання музичних інструментів. На Запорізькій Січі військова козацька музика розвинулася до високого рівня. В складі військового козацького оркестру

були різні музиканти: трубачі, сурмачі, довбиші, кобзарі, цимбалісти, скрипалі. Вони виконували спеціальні бойові та похідні музичні твори, а також урочисті п'єси, які звучали зустрічаючи козацьке військо, після вдалих походів, а також під час прийому послів та почесних гостей.

Особливе значення приділялося музичним інструментам, зокрема духовим та ударним: трубам, литаврам, сурмам, бубнам, барабанам. У Запорозькій армії існувала система сигналізації, яка була досить простою. У потрібний момент трубачі та сурмачі відтворювали на своїх інструментах різні сигнали, кожний з яких мав своє визначене значення: повідомляти про сідлання коней, готовність до походу, посадку вершників тощо.

Бувало й так, що дзвінкі звуки набатів, тулумбасів, барабанів та бубнів використовувалися для психологічної атаки: гучні звуки набату, як гарматні постріли, разом із вибуховою ритмікою тулумбасів і пронизливими ударними імпульсами барабанів і бубнів викликали паніку та змушували вороже військо до втечі.

Музичні технології та зміни в історії: радимо вивчати, як технології впливали на розвиток музики протягом історії, зокрема винаходження інструментів та запису звуку. Співвідношення історії та народної музики: Аналізуйте, як народна музика відображає традиції та історію різних культур, вивчайте спільні риси та відмінності.

Музика як інструмент пам'яті: рекомендуємо розглядати використання музики для збереження пам'яті про історичні події, наприклад, пам'ятні пісні та гімни.

У ХІХ ст. для українців гімном були пісні: «Многая літа», «Дай, Боже, в добрий час», «Мир вам, браття, всім приносим», «Заповіт» Т. Шевченка, молитва «Боже, Великий Єдиний» та інші твори. У 1863 р. у львівському часописі «Мета» було надруковано вірш П. Чубинського «Ще не вмерла України...».

Рекомендуємо youtube - канал «Український повстанець», де можна послухати «Ukrainian versions of songs from different countries», «Гімни і пісні

підрозділів ЗСУ», «пісні останньої війни за Незалежність України»(53 відео), «Військові марші», «Пісні Карпатської України», «Гімни і пісні міст, областей і країв України», «Стрілецькі пісні», «Марші та гімни сучасної України»(45 відео), «Пісні ОУН-УПА»(46 відео), «Пісні Української Революції»(52 відео), «Колядки та щедрівки», «Козацькі пісні».

Вивчаючи ту чи іншу країну варто звернути увагу на її гімн, який може відображати історію країни, її цінності, наприклад:

- «Марсельєза» - національний гімн Франції, 1795 р.;
- «Пісня Вільгельма» - гімн Нідерландів, 1932 р.;
- «Мазурка Домбровського» - гімн Польщі, 1927 р.;
- «Боже, бережи королеву» - гімн Великої Британії, 1745 р.;
- «Гімн свободі» - гімн Греції, 1865 р.;
- «Пісня солдата» - гімн Ірландії, 1926 р.;
- «Військовий марш» - гімн В'єтнаму, 1945 р.;
- «Правління імператора» - гімн Японії, 1880 р.;
- «Ми вільні, будьмо такими завжди» - гімн Перу, 1821 р.

Музичні інтерпретації картин або історичних джерел: рекомендуємо організувати проєкт, в якому учні обирають картини, фотографії, мурали з історії та створюють музичні композиції, щоб виразити своє власне розуміння зображеного.

Серед картин можна виділити такі:

- І. Рєпін “Запорожці пишуть листа турецькому султану” 1891 р.;
- Картина «Бій Богуна з Чарнецьким під Монастирищем в 1653 р.» (1931 р.)
М. Самокиш;
- Т. Шевченка «Дари Чигирини» 1844 р.;
- Картини Катерини Білокур (1900-1961 рр.);
- Картина «Святочне ворожіння». 1888 р. М. Пимоненко;
- Картина «Еней та його військо» 1919. Г. Нарбут;

- Літографія «Гуцул з квіткою», естамп «Карпатська мати». 1923 р. В. Касіян;
- Картина «Життя. Триптих» («Любов». «Сім'я». «Повернення»). 1925–1927 роки. Ф. Кричевський;
- І. Айвазовський, «Бриг «Меркурій», атакований двома турецькими кораблями» 1892 р.;
- У. Тернер, «Графальгарська битва» 1822 р.;
- Карл Брюллов «Останній день Помпеї», 1833 р. (9 клас);
- Давид Жак-Луї «Наполеон на перевалі Сен-Бернар» (9 клас);
- Урочистий вихід Юстиніана. Мозаїка з церкви Сан-Вітале в Равенні (VI ст.) (7 клас);
- Картина «Джоконда» Леонардо да Вінчі, 1503 р. (8 клас);
- Картина «Свобода на барикадах» Ежена Делакруа; (9 клас);
- Картини Пабло Пікассо, Сальвадора Далі, Клода Моне, Фріди Кало та ін.

Таким чином, можливість поєднання музики з історією обґрунтовується достатньо близькими об'єктами дослідження: для музики це буття, тому що вона відображає дійсність та впливає на людину завдяки осмисленим звуковим послідовностям. Історія, об'єктом дослідження якої постає минуле, допомагає нам вивчати і розуміти людство від зародження до сьогодення, зокрема його культурну складову.

Отже, мотивація навчання за допомогою процесу інтеграції історії та музичного мистецтва передбачає, що викладач повинен усвідомлено підбирати навчальний матеріал, розширювати світогляд та знання з інших предметів, встановлювати зв'язки між ними та розуміти місце своєї дисципліни у загальній системі культури. За допомогою означених творчих методів проблемного та евристичного навчання можливо розвивати міжпредметні зв'язки та формувати предметні компетентності.

ВИСНОВКИ

Музика і мистецтво є потужними засобами відображення реальності та реакцією на події, що формують історію, як наукову галузь і соціальне явище. Кожен вид мистецтва має свої засоби виразності, які допомагають передати факти та сформувані різноманітні погляди на події або особистості. Під час створення або огляду мистецьких творів використання різних образних чи прямих прийомів може підсилити або зменшити враження від історичних подій, які лежать в основі твору. Мистецтво має широкий спектр жанрів, що відкриває багато можливостей для відтворення історичної теми чи факту. З метою ефективного засвоєння матеріалу уроків історії та формування свідомого розуміння й реакції на описані події використання перетину предметних зв'язків виявляється ключовим.

У кожного виду мистецтва є свої специфіка й авторський погляд, який відображає точку зору творця. Ця думка часто відповідає сюжету твору й виражає певну позицію. Отже, при використанні таких творів на уроках слід уважно відбирати матеріал, враховуючи тематику та основні цілі уроку.

Під час дослідження можливостей використання музичного мистецтва на уроках історії ми дійшли висновку, що музичний матеріал найкраще залучати на мотиваційному етапі для більш ефективного засвоєння особливостей теми уроку.

Видатні психологи, вчені та педагоги проводили та проводять активні дослідження щодо понять мотивації та компетентностей, оскільки вони є надзвичайно важливими для сучасної освіти. Ці психологічні аспекти мають ключове значення для ефективного навчального процесу та активності учня під час уроку, а також для усвідомленого сприйняття навчального матеріалу.

Було проаналізовано ключові аспекти громадянської компетентності, процеси, що сприяють її формуванню та способи досягнення цього у навчально-виховному процесі, особливо на уроках історії. Матеріали, вивчені на уроках історії, не лише надають учням базові знання, але й сприяють розвитку логічного

та аналітичного мислення, а також допомагають усвідомити зв'язок між минулим та сучасністю.

Музичне мистецтво відкриває глибокий спектр емоцій та розуміння для людини, тому використання відповідного музичного матеріалу на уроці може ефективно розкрити тему і надати їй емоційний зміст. Музика має значний вплив на почуття людини, але коли поєднується зі словесним текстом (у формі пісні), це створює потужний заряд емоцій і смислів, який одночасно несе інформацію та враження. Цей вплив дозволяє не тільки розуміти подію, яка описана в підручнику, але й відчувати емоційний контекст, який вона викликає у людини чи у суспільстві. Використання художніх, мистецьких, музичних творів на уроці не є самоціллю, застосовується не для прикрасення і розваги, а для допомоги в пізнанні історичного минулого та для розвитку знанневого, діяльнісного та ціннісного компонентів уроку.

В ході роботи була проведена класифікація типів уроків історії, у результаті чого були запропоновані нетрадиційні методи, в яких використовується музичне мистецтво для підвищення ефективності навчального процесу. Виявлено, що поєднання новаторства та традиційного підходу у педагогічній роботі може поліпшити якість навчання історії за допомогою мистецтва. Для вчителів суспільствознавчих дисциплін запропоновано різноманітні методи і прийоми, такі як створення портфоліо, презентація музичних творів, квести, концерти, ігрові методи навчання, що сприяють залученню учнів до активного навчання на уроках історії.

Також проводилась робота з відбору музичних творів для використання на уроках історії. Важливо пам'ятати, що такий підхід знаходиться на етапі розвитку досліджень. Вчитель має важливе завдання - підібрати правильні фрагменти для демонстрації під час уроку, що розкриватимуть обрані історичні етапи чи особистості і навчатимуть учнів критично аналізувати будь-який матеріал, зокрема – музичні твори. Ця складна робота приносить плідні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані джерела

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. 2011. – [Електронний ресурс]. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Лист затвердженої постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Лист затвердженої постанови Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 20.04.2023).
4. Закон України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/536-2002-п#Text> (дата звернення: 19.05.2023)
5. Закон України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/536-2002-п#Text> (дата звернення: 19.05.2023)
6. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38–39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 19.04.2023).
7. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 19.04.2023).

8. Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236. URL: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/5c7d141ebb955101160807.pdf> (дата звернення : 11.05.2023).
9. Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2917 рр./МЕН України. К., 2015. 10 с.
10. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні/МОН України. К.,2012. 27с.
11. Пісні Романа Купчинського «Ми йдемо в бій» / за упоряд. І. Соневицького. Львів: ЗУКЦ, 2012. 140 с.
12. Навчальні програми: «Мистецтво. 5 – 9 класи» / Л. Масол, О. Коваленко, А. Сотська, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, О. Гринчук, Н. Новікова, Н. Овіннікова. К. : Видавничий дім «Освіта», 2013.
13. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в країні на 2016 – 2020 роки. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-ivlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiyaspriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki> (дата звернення : 11.05.2023).
14. Формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програмпроєкту «Громадянська освіта – Україна». Історія в школах України, 2006.№ 8. С. 4

Музичні джерела

15. Гімн дітей України - у виконанні учасників "Little Blues" (Rock version) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oIEDRHEJ15U>(дата звернення : 11.09.2023).

16. Остання колискова URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C5tXhuvr76g>
17. Увертюра до опери «Тарас Бульба» (Микола Лисенко) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gpzCVxQqijs> (дата звернення : 11.09.2023).
18. Феномен: історія пісні «Ой у лузі червона калина» <https://tsn.ua/ru/ukrayina/oy-u-luzi-chervona-kalina-teks-pesni-istoriya-ee-vozniknoveniya-i-samy-e-populyarnye-ispolneniya-2026975.html>(дата звернення : 11.09.2023).
19. Ярослав Крисько Дума про Марусю Богуславку URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9P7MNXicB4c> (дата звернення : 11.09.2023).
20. LIVE - Jamala - 1944 (Ukraine) at the Grand Final of the 2016 Eurovision Song Contest URL: <https://www.youtube.com/watch?v=B-rnM-MwRHY&t=197s> (дата звернення : 11.09.2023).

Монографії і статті

21. Бабкіна М. І. Компоненти процесу формування активної громадянської позиції підлітків *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 23. С.22-30
22. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. *Інститут проблем виховання НАПН України*. Вип. 20. Кн. 1. Київ. 2016. 360 с.
23. Бланк Т. В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів Початкове навчання та виховання : наук.-метод. журн. Харків : Основа. 2009. № 16/18. С. 2-9.
24. Бондаренко Н. Формування громадянської культур старшокласників засобами української мови. *Дивослово*, 2019. № 3 (744). С. 2–6.
25. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української

- педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів
Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
26. Вудка М.В. Формування мистецьких компетентностей на уроках музичного мистецтва та художньої культури Тернопіль, Харків: Ранок, 2011. 44 с.
  27. Голуб Н. Б. До проблеми формування громадянської компетентності в учнів ліцею на уроках української мови. Матеріали I Всеукраїнської науковопрактичної конференції з онлайн трансляцією «Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики» (6-7 червня 2019р., Суми). URL: <https://sites.google.com/view/professionaleducationkaf> С. 172–176.
  28. Гриценчук О. Формування громадянської свідомості (Європейський аспект) *Рідна школа*. 2002. № 10. С. 8–9.
  29. Дашинська О. Проблема громадянського виховання в науково-педагогічній спадщині А. С. Макаренка та видатних українських педагогів ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*; голов. редкол.: П.Ю.Саух, С.І.Покутній, Н.П.Щербакова [таін.]. Житомир: ЖДУ ім. І.Франка, 2009. Вип. 47. С.151 – 154.
  30. Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940-2000-х років (історико-фольклористичне дослідження). Львів: Галицька видавнича спілка, 2003. 581 с.
  31. Зязюн І.А. Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. К. : АПН України, Ін-т педагогіки і психології професійної освіти, 1997. 302 с.
  32. Клим П. За Україну, за її волю: сценарій заходу. Снятин: Прут Принт, 2009. 27 с.
  33. Корінько Л.М. Роль критичного мислення у формування учнівських компетенцій. Х. : Основа, 2010. 95, с.78

34. Корнієнко Т.О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. №5. С. 35-38
35. Мельник М. Візія творчості Романа Купчинського в літературно-критичній думці. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. № 1, 2013. С. 279-285.
36. Падалка Г.М. Учитель, музика, діти К.: Муз.Україна. 1982. 144 с.
37. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) Колективна монографія. / За заг.ред. О. Овчарук, Колектив авторів: Бібік Н. М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Паращенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачева С.Е. 2004. С. 64-70
38. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. Пометун О. І. Вісник програм шкільних обмінів, 2005. № 23. С. 18
39. Присакар В. Формування громадянської компетентності особистості у педагогічній спадщині В. Сухомлинського *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип.10. С. 426-430.
40. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*, 2018. № 2. С. 34-40.
41. Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання *Вісник Львівського університету*. Серія педагогіка, 2006. вип. 21. Ч. 1. С.123-130.
42. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого до нових акцентів і наголосів. *Педагогіка і психологія*, 2015. №2. С. 5-14.
43. Сухомлинський В. Вибрані твори: у 5 т. К. : Рад. школа, 1979. Т. 3.

670 с.

44. Сухомлинський В. Пісня відкриває перед дитиною красу світу. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.3. К.: Рад. Школа, 1977.
45. Ходак О. Нове життя "Червоної Калини". За вільну Україну. 1991. 22 травня.
46. Шахрай В.М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*, 2008. № 2 С. 123-134
47. Шевчук Т.Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. «*Young Scientist*» № 4.1 (56.1) April, 2018. С. 85-88.

Енциклопедичні і довідкові видання

48. Герасимова Г. П., Грузін Д. В. Купчинський Роман Григорович // Енциклопедія історії України у 10 Т / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. : НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2008. Т. 5. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kupchinskiy_R_G
49. Ільницький М. М. Літопис "Червоної Калини" // Енциклопедія історії України у 10 Т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Litopis_Chervonoi_Kalini

Підручники і посібники

50. Естетизація навч-вихов. процесу в освітній школі засобами мистецтв : метод. посіб. / за ред. Н. Є. Миропольської. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 158 с.
51. Коляда І. А., Загребельна Н. І., Порало Н. Д. Історія України (1914-1939) в художньо-літературних образах: методика, навч. посіб. К.: Арістей, 2004, 272 с.
52. Канюк С. С. Психологія мотивації: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2002.

С. 238–248.

53. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. Основи національного виховання. Умань : Інформ.-вид. центр «Київ», 1993. 152 с.
54. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 1998. 350 с.
55. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук [та ін.] / ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
56. Освітні технології: Навч.-метод. посіб / За заг. ред. О. М. Пехоти. К.: А С К, 2001. 256 с.
57. «Патріотичне виховання громадян в умовах інтеграційних процесів» (07-08 листопада 2013 року, м. Запоріжжя) / Упор. Д.В. Точиліна, Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. 589 с.
58. Педагогічна спадщина А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського: історія та сучасність: матеріали обласних педагогічних читань (15 березня 2013 року, м. Херсон) / За ред. В.В. Кузьменка, Н.В. Слюсаренко, І.В. Воскової. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. 155 с.
59. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: підручник. К.: Деміур, 2003. 230 с.

Автореферати дисертацій

60. Крамар Р. Фольклор національно-визвольної боротьби українського народу 1940-1950 рр. (За матеріалами Західного Поділля): дис. канд. філол. наук : 10.01.07; НАН України, Інститут народознавства. Львів, 1996. 163 с.
61. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. наук.: спец.13.00.02 «Теорія та методика навчання. Київ, 2007. 15 с.
62. Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості: автореф. докт-ра психол. наук. К. 2005. 32 с.

Додаток Б

Роман Григорович Купчинський(1894-1976)

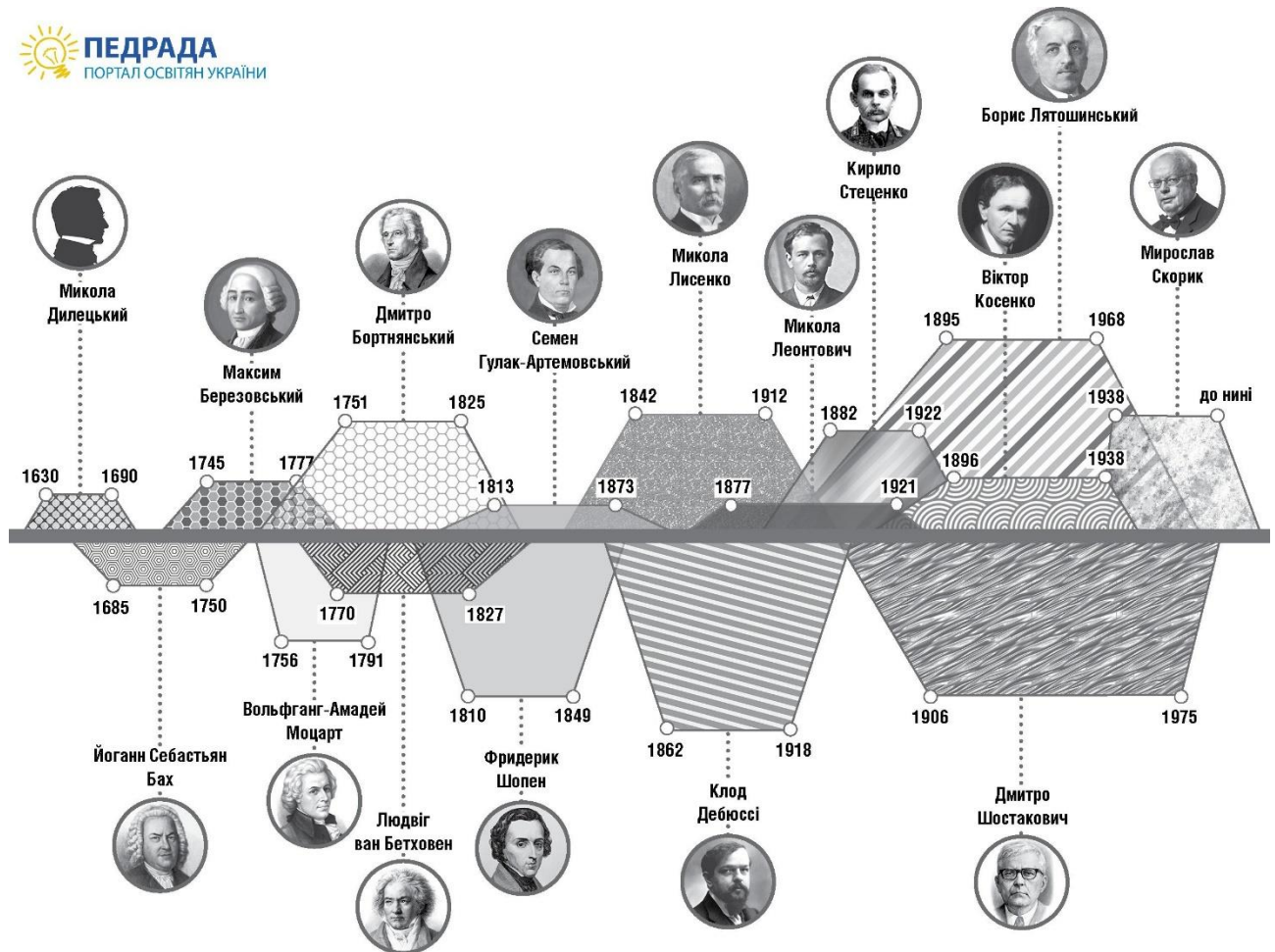

Джерело :

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/thumb/3/35/%D0%9A%D1%83%D0%BF%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD.jpg/200px-%D0%9A%D1%83%D0%BF%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD.jpg

Додаток В

Інфографіка «Композиторські паралелі в розрізі часу»

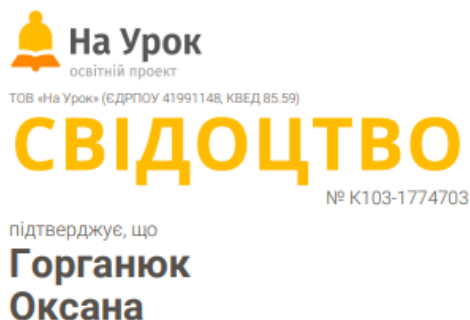

Джерело : <https://oplatforma.com.ua/article/1972-kompozitorsk-paralel-nfografka-dlya-muzichnih-kervnikv>

Додаток Г

Сертифікат про участь у онлайн-конференції «Пріоритети в освіті: мотивація до навчання»

дистанційно підвищив (-ла) кваліфікацію під час інтернет-конференції
«Пріоритети в освіті: мотивація до навчання»

за напрямками «Наскрізнi навички», «Психологія», «Практичні прийоми»
(тривалість 10 годин / 0.33 кредиту ЄКТС)

та набув (-ла) таких компетентностей, передбачених стандартами освіти:
професійні, інноваційність, інформаційно-комунікаційна, навчання впродовж життя, емоційно-етична

веб-адреса сторінки інтернет-конференції:
<https://naurok.com.ua/conference/link/103>

Директор ТОВ «На Урок»
Перепелиця Д.О.

28.11.2023

QR-код для перевірки свідоцтва

Активуй
Перейди
Активуй

Свідоцтво відповідає вимогам постанови КМУ від 21.08.2019 №800
зі змінами, внесеними згідно з постановою КМУ №1133 від 27.12.2019

Джерело : Освітній проєкт «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/>